

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**ROMSKÁ TEMATIKA V SOUČASNÉ ČESKÉ
PRÓZE**

Romani theme in the contemporary Czech prose

Bakalářská diplomová práce

Klára Košťálová

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích
prostředcích

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Pořízková

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne 14. května 2012

Podpis

Děkuji Mgr. Lence Pořízkové za odborné vedení, užitečné připomínky a za čas, který mi věnovala.

Obsah

Úvod	6
1 Historie a vývoj romské literatury.....	8
1.1 Rok 1969.....	8
1.2 Rok 1989.....	9
1.3 Současný stav romské literatury.....	10
2 Pohádky	11
2.1 Elena Lacková	12
2.1.1 Romské pohádky (Romane paramisa)	13
2.2 Milena Hübschmannová.....	15
2.2.1 Romské pohádky.....	16
2.3 Hana Doskočilová.....	19
2.3.1 O Mamě Romě a romském Pámbíčkoví.....	20
3 Povídky a autobiografie	25
3.1 Sytá duše (Čalo vodi).....	25
3.2 Elena Lacková	26
3.2.1 Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (Uliřom tel bacht'ali čercheň)	26
3.3 Agnesa Horvátová	29
3.3.1 O velké Ramě a jiné příběhy (Pal e bari Rama the aver paramisa) ..	29
3.4 Ilona Ferková.....	31
3.4.1 Ukradené děti (Čorde čhave).....	32
4 Romány.....	34
4.1 Martin Šmaus.....	35

4.1.1	Děvčátko, rozdělej ohníček (Na cikňi na bari, čarav tro voďori).....	35
4.2	Roman Erös	39
4.2.1	Cadík.....	40
4.3	Irena Eliášová	43
4.3.1	Naše osada	43
	Závěr	48
	Seznam použité literatury	51

Úvod

Romská problematika je v posledních letech na našem území velice aktuální a často diskutované společenské téma, avšak romská literatura stojí stále spíše stranou zájmu literární vědy. Hlavním cílem bakalářské práce je právě přiblížení romské literatury prostřednictvím tematické analýzy vybraných děl. Z množiny textů, které reflektují romskou identitu, jsme vybrali díla dle našeho soudu nejilustrativnější, a to jak z pera autorů romského, tak neromského původu. Pojem „romská literatura“ tedy nechápeme v užším slova smyslu jako texty produkované Romy, ale šířeji jako texty, které se jakýmkoli způsobem explicitně vztahují k romské problematice. Často jde dokonce o díla, která si kladou ambice beletristickou formou přispět do široké celospolečenské diskuze na téma soužití romské menšiny se zbytkem populace apod. Jsou tedy ideově relativně vyhraněná a jejich interpretace může mít mimoliterární přesah.

Právě zahrnutí autorů neromského původu chápeme jako velmi podstatné, neboť jejich prózy přinášejí pohled „z druhé strany“.

Práce zahrnuje rozbor tří nejdůležitějších typů romské prózy, kterými jsou pohádky, povídky a romány. Uvedené pořadí zároveň zohledňuje fakt, že žánry blízké lidové slovesnosti (pohádky) a útvary menšího rozsahu (povídky) v romské literatuře dominují a jsou v ní hlouběji zakořeněny.

V úvodu jsme nastínili historii romské literatury a její současný stav. Druhá část se věnuje analýze pohádek. Kromě Eleny Lackové, jakožto romské zástupkyně, a české spisovatelky Hany Doskočilové, jsme se soustředili na rozsáhlou sbírku pohádek Mileny Hübschmannové *Romské pohádky*. Tato kniha sice pochází již ze 70. let, má však hlavní podíl na vzniku romské literatury, stejně tak jako sama Milena Hübschmannová. Vnímáme ji tedy jako velmi důležitou pro pochopení vývojové kontinuity žánru.

Ve třetím oddíle analyzujeme romské povídky. Pro tento žánr jsme vybrali pouze romské spisovatelky. K povídkám připojujeme stručnou autobiografii¹ Eleny Lackové, která byla připravena k vydání již v roce 1986, ale vzhledem k politické situaci se jí podařilo vydat až v roce 1997. Do tohoto roku tak byla čtenářům nepřístupná, a proto ji řadíme do současné literatury. Všechny tři soubory, které budou v kapitole představeny, se

¹ Autobiografii považujeme za žánr stojící na pomezí beletrie a literatury faktu. Svým rozsahem a strukturou (členění na dílčí životní zážitky) se autobiografie Eleny Lackové blíží nejvíce souboru povídek, proto ji pojednáváme v tomto kontextu.

beletristickou formou pokoušejí postihnout romskou mentalitu, především mentalitu romských žen.

Čtvrtá část práce se soustředí na rozbor románů. Autoři zvolených děl pocházejí z různých prostředí. Martin Šmaus je český spisovatel, prostřednictvím jeho románu tak získáváme pohled majority na romskou problematiku. Roman Erös je romského původu, avšak narozen v Čechách, nevyrostal v klasické romské osadě. V jeho díle se tedy nevyskytují tradiční prostředky romské slovesnosti. Jako zástupkyni typické romské prózy jsme zvolili Irenu Eliášovou.

V úvodu každé kapitoly krátce zmíníme životopisná fakta vztahující se k jednotlivým autorům. Domníváme se totiž, že v případě reflexe romské identity v literatuře mohou hrát okolnosti autorova života velmi zásadní roli, jak se ostatně ukáže v samotných analýzách.

V práci používáme termín „Neromové“, jímž označujeme občany jiné než romské národnosti, a termín „gádžové“, jímž označují Romové osoby původu jiného než romského.

Cílem práce je především stanovení motivických okruhů typických pro romskou literaturu a komparace jednotlivých textů v rámci žánru. Zejména v případě pohádek se ukáže, že můžeme hovořit až o jakési „morfologii“ romské pohádky, tedy o souboru typických prvků, z nichž bývá příběh obvykle složen. Naopak velmi individuální je přístup autorů k románům, které ostatně stojí na druhém konci spektra romské prózy, jak jsme uvedli výše.

Vzhledem k tomu, že česká literární věda se věnuje romské literatuře jen velmi okrajově, mohli jsme se opřít jen o omezené množství sekundární literatury, zejména jsme zohlednili recenze na jednotlivá díla, rozhovory s jejich autory, studie z romistických časopisů a předmluvy analyzovaných knih, z nichž převážnou část napsala Milena Hübschmannová. Práci jsme však založili především na vlastní interpretaci daných textů.

1 Historie a vývoj romské literatury

Vznik a vývoj romské literatury je přímo závislý na celkové společenské a politické dobové situaci. V krátké historii romské literatury jsou důležité dva mezníky, které spadají do období zmírnění asimilační politiky komunistické vlády a její svržení. A sice roky 1969 a 1989.

1.1 Rok 1969

V roce 1969 byl ustanoven Svaz Cikánů-Romů, jakožto první romská společenská organizace u nás. Tehdy se poprvé začalo používat slovo Rom. Členové Svazu usilovali o zlepšení sociálních podmínek Romů u nás. Snažili se o uchování a rozvoj romských tradic a kultury „(...) na celém území tehdejšího Československa (podpora zaměstnanosti, bydlení, vzdělávání atd.) dali podnět k etnickému sebeuvědomění Romů a postupně získali i politickou dimenzi.“² Svaz Cikánů-Romů začal vydávat bulletin *Romano l'il* (Romský list), ve kterém začala vznikat romská literatura, na stránkách tohoto listu se totiž poprvé objevila psaná romština. Vzhledem k tomu, že do té doby se romská kultura předávala a sdílela pouze v orální komunikaci, bylo pro budoucí spisovatele značně nezvyklé psaní jako formu komunikace vůbec přijmout. Jazyková komise Svazu však velice brzy vypracovala první pravopisná pravidla pro slovenskou romštinu.

Velkou zásluhu na prosazení romštiny jako jazyka literárních děl měla Milena Hübschmannová. Mezi prvními budoucími významnými autory, kteří přispívali do bulletinu, byli např. Tera Fabiánová, Andrej Giňa, František Demeter, Vojtěch Fabián a Andrej Pešta.

Velice brzy čtenáři *Romano l'ilu* poznali, že je možné psát ve vlastním jazyce, a objevili tak možnost uveřejnit své vzpomínky, myšlenky, písně a básně. Začali psát, přestože se romština na tehdejších školách neučila (a neučí se dodnes) a v zájmu politické asimilace romské děti nesměly ve školách mluvit svým jazykem. „Někteří učitelé si na

² SADÍLKOVÁ, H.: Nalézání prastarých i nových romských hodnot. *Host*, 2006, č. 4, s. 29.

základě této směrnice vymýšleli sankce a děti platily za každé cikánské slovo korunu pokuty.³

Významným edičním počinem v této době bylo vydání sbírky *Romské pohádky* Mileny Hübschmannové, kterými se snažila kladně na Romy upozornit. V roce 1973 byli však členové Svazu donuceni ukončit svou činnost, a tak zanikl i *Romano l'il*. Z příspěvků, které se podařilo zachránit, byl sestaven dvojjazyčný sborník básní *Romane gil'a* (Romské písně), jež se však podařilo publikovat až v roce 1979. Během 70. let tak nebylo z romské literatury na území Československa vydáno nic, avšak díky Mileně Hübschmannové vzniklo několik rozhlasových pořadů, které prezentovaly romské spisovatele. Jejich díla předčítali např. Iva Janžurová nebo Viktor Preiss. V tomto „temném“ období se romská literatura šířila hlavně prostřednictvím folklorních souborů.

1.2 Rok 1989

Druhým historickým mezníkem se stal rok 1989, kdy se pro romské autory znovu otevřela možnost svobodně publikovat, čehož také využili. V devadesátých letech se romské publikace objevovaly převážně na stránkách romských novin a romských i romistických časopisů. Především to byly časopisy *Amaro lav* (Naše slovo), *Romano gendalos* (Romské zrcadlo), resp. *Nevo Romano gendalos* a *Gendalos*, a *Romano kurko* (Romský týden). V současné době díla romských autorů otiskují především časopis romistických studií *Romano džaniben* (Romistický sborník), časopis *Romano vod'i* (Romská duše), *Bulletin Muzea romské kultury*, romské noviny *Romano hangos* (Romský hlas) a časopis pro děti *Kereka* (Kruh).

Významnou osobností pro šíření romské literatury byla Margita Reiznerová, která založila víceméně amatérské nakladatelství Romaňi čhib (Romský jazyk) a mezi lety 1991-1994 vydala šest tenkých brožurek romské literatury. Romská díla byla také publikovaná ve spřáteleném nakladatelství Apeiron, které bylo též převážně amatérské. Reiznerová v roce 1990 také založila na půdě ministerstva práce a sociálních věd Svaz romských

³ HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Počátky romské literatury. In: JELÍNEK, A.: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe? Konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice*. Praha: Obec spisovatelů, 1998, s. 62.

spisovatelů. V současné době romská literatura proniká do profesionálních nakladatelství jako je Petrov, Triáda či Signeta.⁴

1.3 Současný stav romské literatury

Zdá se, že v současnosti vstupuje romská literatura do nové éry. Ohlasová literatura starší generace se začíná pomalu vyčerpávat a většina autorů již pracuje s plně autonomními náměty a začíná zúročovat své vlastní životní zkušenosti. Je důležité uvědomit si, že romská literatura vznikala především bez historických literárních vzorů, podstatné také je, že většina romských autorů postrádá jakékoliv vzdělání, tím pádem nemají povědomí o literatuře majority. Je tedy logické, že spisovatelé vycházejí především z bohatého korpusu orální tvorby.⁵

Povaha romských textů vychází z letitého nízkého společenského postavení Romů. V základech romské literatury stojí výchozí dichotomie „my černí, ubozí, chudí a zároveň dobří“ versus „oni bílí, bohatí a zároveň zlí“. Tato tematika prostupuje většinu literárních děl, především ve formě dějových zápletek, konfliktů a autorských postojů.⁶

Bezesporu nejvýznamnější osobností pro vznik romské literatury byla opět romistka Milena Hübschmannová. Právě ona přivedla mnoho autorů k myšlence psaní romské literatury.

⁴ Srov. SADÍLKOVÁ, H.: Nalézání prastarých i nových romských hodnot. *Host*, 2006, č. 4, s. 30.

⁵ Srov. SCHEINOSTOVÁ, A.: *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006, s. 12–13.

⁶ Srov. Tamtéž, s. 13.

2 Pohádky

Romové považují pohádky za základ své kultury neboli romipen. Zatímco my vyprávíme pohádky dětem a řadíme je mezi dětskou literaturu, mezi Romy jsou pohádky záležitostí výhradně pro dospělé. Mají tedy zcela jiný kulturní i společenský status a jinou narativní funkci.

Pohádkám se romsky říká paramisa⁷. Diferencují se podle délky: bari paramisi (dlouhá pohádka) se téměř vždy kryje s viteziko paramisi (hrdinská pohádka). Charňi paramisi (krátká pohádka) bývá často označována jako pherasuňi nebo šmišno paramisi.^{8;9}

Mezi Romy se pohádky šíří pouze ústní slovesností. Vyprávění pohádek je považováno za určitý rituál, který má svá pravidla. „Nebylo to jen tak, že někdo začal povídat, ale chodilo se na ‚paramisa‘ (doslova na pohádky).“¹⁰ Vyprávění probíhá při formálních situacích, například při vartování zemřelého, nebo při společenském posezení členů osady. Hlavní roli plní vypravěč, musí to být muž. Za dobrého vypravěče se považuje ten, kdo dovede vyprávět vitezika paramisa (hrdinské pohádky), které často trvají několik hodin, ba dokonce celou noc. Pro vyhlášené vypravěče často obyvatelé osady nechávali posílat i do vzdálenějších vesnic. Pohádky si před spaním vypráví také manželé, je to jediná situace, kdy jsou při vyprávění pouze dva lidé. Prosba ženy k muži o vyprávění pohádky znamená přímou výzvu k milování.¹¹ O kuriózní situaci, spojené s tímto druhem pohádky, vyprávěla Milena Hübschmannová: „(...) No, a já jsem přišla večer, teď nevím, jestli do Dolního nebo Horního Kubína. Jezdila jsem stopem: kam se mi ten den podařilo dojet, tam jsem zůstala. Přišla jsem do nějaké romské rodiny, kterou jsem neznala, oni mě pozvali, abych zůstala na noc. Pohostili mě a šoupli mě do takového koutečka, do postele. Ochovejtal se tam nějaký mladík a já mu řekla: ‚Phen mange paramisi!‘¹² Copak já věděla, co to znamená? On vážně začal povídat pohádku. A byla to krásná pohádka Pal o somnakuno karoro – já to radši nebudu říkat česky – pohádka poetická, i když byla

⁷ V singuláru paramisi.

⁸ Šmišno je východoslovenský dialektický výraz pro směšný, je to ekvivalent k romskému pherasuno, pherasutno.

⁹ Srov. HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1973, s. 11.

¹⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Počátky romské literatury. In: JELÍNEK, A.: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe? Konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice*. Praha: Obec spisovatelů, 1998, s. 60.

¹¹ Srov. HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1973, s. 11.; SÁDÍLKOVÁ, H.: Nalézání prastarých i nových romských hodnot. *Host*, 2006, č. 4, s. 31.; RYVOLOVÁ, K. – VIKOVÁ, L. – HOLECOVÁ, S.: Milena Hübschmannová o sobě. *Romano džaniben*, říj 2006, s. 24.

¹² V překladu: Pověz mi pohádku!

samozřejmě erotická. A já křičela: ‚Honem, světlo, svíčku, to si musím zapsat!‘ Byla jsem tehdy úplně posedlá zapisováním pohádek – na papír, magnetofon ještě nebyl... A pak mně trvalo do rána, abych ho přesvědčila, že nechci nic víc, než opravdu jenom zapsat pohádku... Ale rozcházeli jsme se v nejlepším.¹³

Abychom pochopili význam pohádek v rámci romské tradice, musíme si uvědomit společenskou funkci, kterou plní. Kromě úlohy zábavné a estetické znamenají i uvědomění si sounáležitosti, upevňování hodnot a postojů. Vyprávění pohádek je událost srovnatelná s návštěvou divadla v majoritní společnosti.¹⁴ V dnešní době pohádky nahrazuje televize a společenské akce, mladí jdou raději za zábavou, než by seděli doma a poslouchali vyprávění, přesto je tradice romských pohádek stále živá a Romové jí přikládají vysokou hodnotu.

První romsky psané pohádky se začaly vydávat až koncem 50. let 20. století. Po roce 1989 se nejprve vydávaly reedice, a poté nové pohádkové soubory a překlady z jiných jazyků.¹⁵

V této kapitole se budeme dále věnovat pohádkovým souborům *Eleny Lackové*, *Mileny Hübschmannové* a *Hany Doskočilové*.

2.1 Elena Lacková

Narodila se 22. března 1921 v romské osadě ve Velkém Šariši na Slovensku. Jako první romská žena absolvovala vysokou školu. Dálkově studovala na Fakultě osvěty a novinářství Univerzity Karlovy v Praze. Studium ukončila jako devítinásobná babička v roce 1970, tehdy jí bylo 49 let. Zůstala v Čechách a pracovala v Ústí nad Labem jako učitelka a sociální pracovníce, poté se vrátila zpět na Slovensko a působila jako sociální kurátorka.

Je velice uznávanou spisovatelkou, nejenom mezi Romy, ale i v Čechách a na Slovensku. Po stránce literární činnosti byla všestranná, její tvorba zahrnuje pohádky, povídky, poezii i divadelní hry. Ve své rodné osadě založila romský divadelní kroužek,

¹³ RYVOLOVÁ, K. – VIKOVÁ, L. – HOLECOVÁ, S.: Milena Hübschmannová o sobě. *Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 24.

¹⁴ Srov. SÁDÍLKOVÁ, H.: Nalézání prastarých i nových romských hodnot. *Host*, 2006, č. 4, s. 31.

¹⁵ Srov. VÁCLAVÍKOVÁ, I.: Adaptace romských pohádek. *Ladění*, 2002, č. 4, s. 2.

s nímž nacvičila svou vlastní hru *Hořící cikánský tábor*. Touto hrou chtěla Lacková všem ukázat, že Romové jsou lidé, kteří mají stejná práva jako všichni ostatní. Nutno podotknout, že se jí to povedlo. První představení mělo obrovský úspěch, nejen u Romů, ale i u bohatých sedláků. „Diváci tleskali, že se to ani vypovědět nedá. A já cítila poprvé v životě, že se na nás gádžové dívají jako na lidi.“¹⁶ Lacková působila ve Svazu Cikánů-Romů, od roku 1993 byla členkou Spolku slovenských spisovatelů. Jako první romská osobnost byla oceněna státním vyznamenáním, slovenský prezident Rudolf Schuster jí 3. září 2001 předal Řád L'udovíta Štúra III. třídy. Rovněž jí udělil medaili za celoživotní úsilí přiblížení romského národa většinové společnosti a za umělecké ztvárnění holocaustu.¹⁷

Elena Lacková zemřela roku 2003 v domově důchodců v Košicích. Podle slov Mileny Hübschmannové: „Její jméno působilo jako hvězda naděje, která vyvede romský lid z bludného kruhu nepochopení mezi Romy a gádži. Pozdvihla romipen z bláta ignorantského opovržení.“¹⁸

2.1.1 Romské pohádky (Romane paramisa)

Romské pohádky (Romane paramisa) napsala autorka slovensky, aby tak byly přístupné a srozumitelné všem dětem. Do češtiny pohádky převyprávěl Jaroslav Balvín. Kniha se skládá ze sedmi textů. Zajímavé je, že každá pohádka je napsaná jak česky, tak romsky. Díky této „bilingvinitě“ je možné poznat nejenom vlastní děj pohádek, romskou kulturu, tradice, ale také jejich jazyk. Dalším možným důvodem, proč autorka psala tímto způsobem, může být rostoucí neznalost romských dětí, respektive Romů obecně, svého rodného jazyka.

Každou ze sedmi pohádek přeložil do romštiny jiný autor svým vlastním dialektem. I když si původně pohádky mezi sebou vyprávěli dospělí Romové, tato sbírka pohádek je určena především dětem. Lacková chce prostřednictvím pohádek dětem ukázat dávnou romskou minulost, ale dotýká se také otázek budoucnosti. Chce jim předat velkou životní

¹⁶ LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Uli'om tel bach'tali čercheň*. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. 1. vydání. Praha: Triáda, 1997, s. 160.

¹⁷ V díle *Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové*.

¹⁸ LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Uli'om tel bach'tali čercheň*. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. 1. vydání. Praha: Triáda, 1997, s. 7.

moudrost, a to, že boj proti zlu a usilování o dobro má své opodstatnění a nezáleží na tom, jakou barvu kůže má hlavní hrdina.

Pohádky vycházejí z tradičních příběhů. Jsou napsány jednoduchým a srozumitelným jazykem, aby čtenář správně pochopil romskou kulturu. Všechny jsou výhradně romské, i když v některých lze vysledovat rysy společné s naší kulturou. Je to dáno především vlivem okolního prostředí. U většiny postav používá Lacková romská jména, např. Čerčeň romsky znamená hvězda, Suno znamená sen, mládenec Šukar znamená krásný atd.¹⁹

V pohádkách *Sillona a Džarko a Čerčeň – dcera hvězd* se Lacková dotýká motivu vyhnání Romů z jejich pravlasti a stálého kočování. V pohádce *Sillona a Džarko* je jako romská pravlast uvedena Indie. Romové jsou vyhnáni ze své země věštkyní Kal'i, která marně usiluje o panovníka. Ten dal přednost jiné ženě a Kal'i tak velice rozhněval. Touha po pomstě je silná, a tak Kal'i posílá do země bojovníky, kterým se Romové nedokáží ubránit a musejí prchnout. „Romové útekem opustili svoji vlast. Když však přišli do nových krajů, už nikde nenašli ani kousek volné půdy, kde by se mohli usadit. Prošli mnoho zemí, přešli i moře... Putovali staletí. Avšak už nikdy nenašli svoji vlast.“²⁰ V příběhu *Čerčeň – dcera hvězd* je původcem vyhnání Romů z jejich vlasti závist. Králové zemí sousedících s Romy je nenávidí a závidí jim jejich spokojený a radostný život. Nepřemohou je silou, a tak se domluví, že je vyženou kouzly. Čaroděj Džuklo sesílá na romskou zemi sucho a poté bouři, která je má vyhubit. Romové zemi opouští a hledají nové místo, kde se usadí. Avšak Džuklova kletba stále visí nad jejich osudy. „Ale už nikdy se Romům nepodařilo najít zem, která by patřila pouze jim. A proto chodí z kraje do kraje, kočují z místa na místo a dodnes pro sebe hledají svoji zemi, svoji vlast. Jako by Džuklova kletba neztratila svoji zlou moc.“²¹

Objevují se také další motivy, např. idealizace Romů, v pohádce *Čerčeň – dcera hvězd*: „Romové měli pověst dobrých a šlechtných lidí. Po majetku ani moci netoužili. Dělili se o to, co jim dala matka zem.“²² Dále je poukazováno na zručnost a především na hudební schopnosti. „Byl dobrým hudebníkem, proto se obklopoval nejlepšími muzikanty a hrával s nimi na nejrůznější nástroje. Děvčata okolo nich tancovala jako barevné mušky. Králova žena Phabaj zpívala a tancovala s nimi... Chlapci už od malička jezdili na koních,

¹⁹ Srov. LACKOVÁ, E.: *Romane paramisa. Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: RADIX, 2002, s. 134.

²⁰ Tamtéž, s. 45.

²¹ Tamtéž, s. 63.

²² Tamtéž, s. 47.

po stromech šplhali svižně jako opice a s lehkostí zacházeli se zbraní.²³ Objevuje se i rasový motiv, který je použit v první pohádce *Černý a bílý bratr*. Příběh vypráví o dvou bratrech. Jeden je bílý (David) a druhý černý (Orio). Davida rodiče rozmazlují a Oria nenávidí, protože je černý jako havran. Orio je velice laskavý, statečný a moudrý, zato David je nešikovný a bojácný, přesto celý svět patří jemu. I když je tmavý chlapec zavrhováný, nakonec dokáže, že má lepší povahu než jeho bílý bratr.

Eva Davidová se v doslovu knihy zmiňuje o přirovnání Eleny Lackové k Boženě Němcové. Stejně tak jako Němcová zušlechťovala a přepisovala pohádky do podob, jak je známe dnes, tak i Lacková přetvořila původní romské pohádky, zjednodušila je a zpřístupnila čtenáři, aby správně pochopil podstatu romství, romskou minulost i budoucnost. Schválně se Lacková zaměřila na děti, protože právě ony jsou nositeli kulturního dědictví, které budou předávat dalším generacím.²⁴

2.2 Milena Hübschmannová

Zakladatelka moderní československé romistiky. Narodila se 10. 6. 1933. Maturitu složila na anglickém gymnáziu Howarda Fasta, a poté studovala hindštinu, urdštinu a bengálštinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kterou ukončila v roce 1956. Po studiích dostala umístěnku na ministerstvo zahraničí v Indii, ale kvůli „buržoaznímu“ původu jejího otce jí do Indie nepustili. Díky známosti dostala práci v literární redakci Československého rozhlasu, kde propagovala indickou literaturu, romskou slovesnost a pořady o Romech. V rozhlase pracovala 11 let, ale mezitím cestovala po Indii, Austrálii, Libyi a také zastávala práci dělnice u pásu v povrchovém dole Šverma v Mostě. Poté pracovala v Československé akademii věd, odkud musela odejít pro nesouhlas s asimilační politikou komunistické strany vůči Romům. Od roku 1982 vyučovala romštinu na Jazykové škole v Praze. V roce 1991 se zasloužila o založení romistiky na FF UK. Tento pětiletý magisterský obor byl po řadu let světovou raritou. Hübschmannová vyučovala romštinu na fakultě až do své smrti.

K romštině se dostala už jako studentka hindologie. Toužila odjet do Indie, ale v padesátých letech to bylo nemožné. Upnula se tedy na Romy, kteří jí připomínali Indy

²³ LACKOVÁ, E.: *Romane paramisa. Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: RADIX, 2002, s. 47.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 133.

nejenom vzhledem, ale i jazykem. Romštinu se začala učit v romských rodinách, začala si zapisovat romské pohádky, zatím jen jako studijní materiál. Poté začala sbírat romský folklor (pohádky, písně, hádanky, anekdoty, příběhy).

Předsedala společenskoviědní komisi ve Svazu Cikánů-Romů, byla také redaktorkou časopisu romistických studií *Romano Džaniben*, napsala řadu knih a překladů z romštiny, podílela se na vydání Romsko-českého a česko-romského slovníku²⁵. V roce 2002 obdržela od tehdejšího prezidenta republiky Václava Havla Medaili za zásluhy III. stupně.

Milena Hübschmannová tragicky zahynula 8. 9. 2005 při autonehodě v Jihoafrické republice.

2.2.1 Romské pohádky

Romské pohádky začala Hübschmannová sbírat již za studií v roce 1953. Poprvé byly vydány roku 1973 nakladatelstvím Odeon, druhé vydání, opatřené novou předmlouvou, zajistilo nakladatelství Fortuna v roce 1999. Pohádky z této sbírky jsou zaznamenány trojím způsobem: 13 pohádek bylo zapsáno ručně na papír, 2 zapsali sami vypravěči, zbylých 56 pohádek bylo nahráno na magnetofon, který Hübschmannová měla k dispozici díky svému zaměstnání v rozhlasu. Všechny pohádky byly zaznamenány v romštině mezi Romy slovenské a maďarské etnické skupiny, nejčastějšími vypravěči byli muži, 7 textů bylo vyprávěno ženami a u 4 textů nejsou informace o vypravěčích zaznamenány. Celkem soubor obsahuje 71 textů, které Hübschmannová přeložila a přepsala.

V předmluvě se Milena Hübschmannová zmiňuje o původu motivů romských pohádek. Časté shody motivů nachází v pohádkách a legendách indických. Pokud bereme v potaz fakt, že Romové skutečně pocházejí z Indie a uvědomíme si, že své pohádky šířili pouze ústním podáním a sami je nijak nezapisovali, jsou tvrzení o původu romských pohádek v indických příbězích správná. K této problematice se vyjadřuje také Petra Cech v článku o Mileně Hübschmannové a výzkumu pohádek: „Theodor Benfrey, indolog a jeden z otců srovnávacího výzkumu pohádek, objevil souvislosti mezi evropskými a indickými typy pohádek a díky tomu, že indolog Fridrich Pott (1844/45) identifikoval romštinu jako jazyk indického původu, nepochybovali ani největší sběratelé pohádek již na

²⁵ Spoluautorkami slovníku jsou Hana Šebková a Anna Žigová.

přelomu 19. a 20. století o tom, že zlatý fond indických pohádek do Evropy přinesli a po celém kontinentu rozšířili právě Romové.²⁶ Sama Hübschmannová však tvrdí, že bude potřeba ještě mnoho bádání, aby byl tento názor jednoznačně podpořen či vyvrácen.

Pohádky jsou v knize rozděleny na zvířecí, kouzelné, lidové, humorky a anekdoty a legendu na konec. Avšak tato diferenciací pozbývá smyslu, protože zvířecí pohádka je uvedena pouze jedna a zbylé pohádky nelze jednoznačně rozlišit. Zdá se tedy, že dělení bylo vynuceno spíše nakladatelským záměrem a snahou o přehlednou strukturu knihy, než samotnou morfologií příběhů.

Motivy pohádek jsou velice naturalistické, v některých případech až hororové a brutální. Častým motivem je vaření malých dětí a jejich následná konzumace vlastními rodiči a sourozenci čili kanibalismus. Tento motiv je propojen s motivem chudoby a hladovění, Romové nemají co jíst, jediné, co mají, jsou děti, mnoho dětí, a tak, většinou toho nejmladšího, uvaří a sní. Tak je tomu např. v pohádce *Jak chudák přestal jíst děti*. „Rom jde do továrny a žena přemýšlí, co bude vařit, když není z čeho. Co udělám? Co udělám? No dobrá, povídá si, dobrá, máme spoustu dětí, tak vzala toho nejmladšího – byl ještě v plínkách, v peřince – starší poslala hrát ven, a toho nejmladšího podřezala, upekla, ať ho desetiletá holčička donese otci k obědu.“²⁷ Pohádka *O Svrabince* je naturalistická již ze svého názvu, děj této pohádky je přímo hororový, vykládá o prokletí celé rodiny, ve které se všichni navzájem pozabíjejí. Objevuje se zde i motiv oživení mrtvých, který je také velmi častý. „A tu kde se vzal tu se vzal sluha, a takto povídá: ‚Ach králi, králi, ta tvá Svrabinka je už zastřelená.‘ No, král vzal žábu, ze žáby vybral raz dva džid'imo a džid'imem a potřel Svrabince čelo, raz dva ji znovu oživil.“²⁸ Brutalita přitom může v některých případech působit až komicky, například když je chlapec několikrát roztrhán drakem na kusy, ale ježibaba ho vždy oživí mrtvou a živou vodou do tří vteřin. Nebo když je kůň krměn dračími hlavami, a poté, co dračí maso dojde, nakrmí ho dívčím prsem, které kůň velice oceňuje pro jeho lahodnost. Naturalistickými prvky se pohádky Mileny Hübschmannové liší od pohádek Eleny Lackové, které jsou spíše idealistické.

Dalším častým motivem pohádek Mileny Hübschmannové je zlato a bohatství jako takové, hrdinové některých příběhů dokonce nosí diamantové trenýrky nebo mají diamantové chlupy. Zlato je spojováno s nesmrtelností a nekonečností. Velkým bohatstvím se Romové snaží získat uznání a vyvrátit tak zažitě vnímání vlastní populace jako chudáků

²⁶ CECH, P.: Milena a výzkum pohádek. *Romano džaniben*, nilaj 2006, s. 127.

²⁷ HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1973, s. 208.

²⁸ Tamtéž, s. 207.

bez peněz a majetku. Zajímavý je i motiv pospolitosti, ve všech pohádkách dostává přednost romská žena před bohatou princeznou. Stejně jako v pohádkách Eleny Lackové je zvýrazňována zručnost romských hrdinů, nebojí se žádné námahy, často např. zastávají kovářskou práci.

Úsměvně působí zakomponování moderních prvků do pohádek. Například princ jezdí na lyžích, protože je venku sníh, princezna rozesílá telegramy a telefonuje. Nebývalé množství moderních motivů je v pohádce *O sestře dvanácti bratrů*. „A tak si ji vzali domů, ježibabí dceru vyhnali, zaplatili jí výplatu, prémie, přídavky na děti, jdi zpátky do zámku, my tu máme sestru. (...) Tentokrát přinesla plavečky, moderní, kratinké, bikinkí. (...) ‚Jdi, sluho, zavolej sanitku, ať ji hned odvezou do nemocnice!‘ Sluha zavolal sanitku, ale v nemocnici nevěděl nikdo, jak ji oživit.“²⁹ I v moderních českých pohádkách se s takovýmto přibližováním fikčního světa současnému čtenáři setkáváme, nikoli však v příbězích „klasických“, tj. v záznamech původně ústní slovesnosti. V indických pohádkách se moderní motivy nevyskytují, zůstávají tradiční. Specifičnost romských pohádek tedy spočívá v přetváření tradičních motivů a v přizpůsobení novodobému vyprávění.

Oproti neromským pohádkám nás také překvapí zcela otevřené líčení sexuality. Ta je totiž v českých i slovenských pohádkách spíše tabu. „Jak ho hladila, vyskočil, vzal ji k sobě do postele. Leželi, tři hodiny se líbali a pak to ostatní. A tak se spolu dohodli, že on nemůže bez ní žít ani jedinou minutu a ona nemůže bez něho žít ani jedinou minutu.“³⁰ O sexu se také hovoří v souvislosti s mimomanželskými poměry nebo incestními vztahy v rodině, kdy má dcera intimní poměr s otcem nebo syn s matkou. Výskyt sexuálních motivů dokazuje, že pohádky jsou určeny výhradně dospělým. Děti byly při vyprávění posílány za dveře, mohly se účastnit pouze vyprávění hrdinských příběhů (viteziko paramisi), ze kterých si braly morální ponaučení.

Hübschmannová ponechala texty v původní podobě, tak, jak je zaznamenala při vyprávění. V pohádkách se tedy objevují prostředky běžně mluvené řeči. Opakování, řečnické otázky, oslovení, deiktická slova a částice. U některých pohádek je v závěru i „doslov“ mluvčího, ve kterém uvádí, od koho pohádku slyšel poprvé nebo vysvětlení některých událostí, které se v pohádce odehrály.

Druhé vydání *Romských pohádek* doprovází jedna mimoliterární aféra. Ministerstvo školství totiž knihu dodalo do základních škol na Ostravsku s doporučením zařadit ji mezi

²⁹ HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1973, s. 147.

³⁰ Tamtéž, s. 91–92.

doplňkovou četbu. Proti tomu se však učitelé bránili poukazem na naturalistické prvky, sexualitu a brutalitu. Přitom existují i jiné romské pohádkové knihy, které jsou určeny přímo dětem, například již zmíněná kniha *Romské pohádky* Eleny Lackové, *Zpívající housle* Marie Voříškové nebo *O mamě Romě a romském pánbičkovi* Hany Doskočilové.³¹ Ministerstvo školství na nátlaky pedagogů od tohoto projektu nakonec upustilo.

První vydání *Romských pohádek* mělo pro Romy velký význam, pomohlo jim uvědomit si svou vlastní identitu. Velice důležitá byla pro Romy a romskou literaturu sama Milena Hübschmannová, většina romských spisovatelů se odvážila psát až na její popud, například Tera Fabiánová. Tím, že se budou romské knihy prodávat hned vedle knih majority, dávala Hübschmannová Romům naději na lepší budoucnost a rovnoprávnost. V současné době se romské knihy vydávají, ale málokdy je v knihkupectví najdeme. Nejsou totiž tak žádané jako např. knihy světových autorů, a tak většinou končí ve skladech a tím pádem skryté a nedostupné čtenářům, kteří se po romské kultuře nepídí, ale na pultech knihkupectví by je mohla zaujmout. Stále tak převládá nevědomost a neznalost romské literatury, jak mezi samotnými Romy, tak mezi ostatními.

2.3 Hana Doskočilová

Je považována za přední českou spisovatelku současné české literatury pro děti. Narodila se 11. 7. 1936 v Jihlavě. Po maturitě pracovala jako úřednice v Jihlavě a v Praze. V roce 1961 jí vyšla první kniha *Pohádky pro děti, mámy a táty*, poté začala pracovat v SNDK³². Od roku 1972 je na volné noze a píše výhradně dětskou literaturu. Podílela se také na vydávání některých časopisů pro děti, například *Mateřidouška*.

³¹ Srov. ŠUBRTOVÁ, M.: Osobitá poetika romských pohádek. *Host*, 2000, č. 5, s. IX.

³² Státní nakladatelství dětské knihy – původní název nakladatelství Albatros, pod kterým fungovalo do roku 1969.

2.3.1 O Mamě Romě a romském Pámbíčkově

Hanu Doskočilovou jsme do této kapitoly vybrali jako jedinou zástupkyni literatury pro děti neromského původu³³. Její kniha *O Mamě Romě a romském Pámbíčkově* je určena pouze dětem, podtitul knihy zní *Dvanáct romských přikázání, jak je svým dětem vypravují romské maminky*. Ale ani romské maminky nevypravují příběhy pokaždé stejně, tak jako české maminky nevypravují všechny pohádky svým dětem stejně. Jsou to střípky povídek z části ze starých bájí, z části z Bible, z části z pohádek jiných národů, které Romové potkávali na svých cestách.³⁴

Knihy je rozdělena do dvanácti kapitol, ve kterých je obsaženo dvanáct romských přikázání, která shrnují celou kapitolu a zároveň ji uzavírají. Každá kapitola je dále členěna na několik menších podkapitol. Zajímavé je, že přikázání neformuluje Pámbůh, ale sama Mama Roma, která je v knize vykreslována pouze v dobrém světle a pro Romy je stejně důležitá jako Pámbůh, ne-li důležitější. Dalo by se dokonce tvrdit, že Mama Roma představuje pro Romy totéž, co pro křesťany Bůh.

Hlavní téma, které prostupuje celou knihou, je kočování Romů poté, co opustili svůj původní domov – Indii. Romové jsou zde líčeni jako otroci toužící po svobodě. Kvůli ní utekli z vlasti a vydali se hledat novou zemi, v níž by mohli žít. Pánaboha přitom nesla cestou Mama Roma v loktuši. Žádnou vhodnou zemi ale kočovníci nikdy nenašli. Jako jeden z důvodů, proč se nikde nemohli usadit, je zmíněn jazyk: nikdo jim nerozuměl. Výrazným motivem je zde i zručnost a hudební nadání Romů, tento motiv se tedy objevuje ve všech třech pohádkových souborech, které jsme vybrali pro naši práci. V souladu s historií Romů, jak ji známe, jsou i zde líčeni jako nadaní kováři a dráteníci, proto také musejí kočovat, v každé vesnici jsou užiteční pouze do té doby, než obyvatelům spraví všechny rozbité hrnce a okovají koně, poté už pro ně práce není.

Dále se objevují biblické motivy. V knize se vypráví o stvoření světa, o velké potopě, dokonce před Romy ustoupila voda v řece Ganze, aby mohli prchnout z otroctví. Tyto motivy jsou velice zjednodušené. Ve srovnání s Biblí Doskočilová nepoužívá pro stvořitele označení Bůh, ale Pámbůh. Stvoření světa není rozděleno tradičně do sedmi dnů, z nichž šest dnů Bůh tvořil a sedmý den odpočíval, jak jej známe z Bible, autorka probouzí Pánaboha pravidelně po jednom milionu let a pokaždé ho nechá něco vytvořit: vesmír,

³³ Milena Hübschmannová také není romského původu, ale její pohádky jsou přepracované vyprávění Romů.

³⁴ Srov. DOSKOČILOVÁ, H.: *O Mamě Romě a romském Pámbíčkově*. Praha: Amulet, 2001. (přebal knihy)

svět, vodu a vítr, rostliny, zvířata a člověka. Stvoření člověka má také jinou podobu než v Bibli, Pánbůh stvoří najednou muže a ženu a nepojmenuje je. Kapitola *O dlouhé cestě*, tedy o útěku Romů z Indie, můžeme srovnat s exodem Izraelců z Egypta. Izraelity vyvádí z Egypta Mojžíš, jenž plní úkoly Boha. Židé se utábořili na břehu moře. Oba národy jsou pronásledovány vojskem. V Bibli se Mojžíš obrací k Bohu a prosí o radu, sám Mojžíš je pak tím, před kterým se rozestupují vody moře, a Izraelité přechází na druhou stranu po mořském dně. Na příkaz Boha pak Mojžíš vrací moře na své místo, moře zalívá egyptské vojsko a nikdo nepřežívá. V knize Hany Doskočilové jsou spasiteli Mama Roma a Pánbůh. Romové se usadili na břehu řeky Gangy. V době, kdy jsou vojska otrokářů na dohled, Pánbůh spí. Mama Roma ho musí probudit a sám Pánbůh poroučí vodám řeky Gangy, ať změni směr, pronásledovatelé tak zůstávají za vodou a Romové přechází suchou nohou koryto řeky a jsou zachráněni, teprve potom vrací Pánbůh vody Gangy zpátky na místo a otrokářské vojsko přežívá. Na obou legendách – křesťanské a romské – není pozoruhodné jen to, že se liší, ale především to, jak a v čem se liší. Zcela typicky pro romskou kulturu jako takovou je v romské variantě zvýznamněna role ženy, vyjádřené metaforou „velké matky“. Příznačná je i nadsázka a přítomnost ne-vážného prvku – Pánaboha spícího v klíčové situaci. Zatímco křesťanský Bůh vystupuje v Bibli jako bytost transcendentní, promlouvající k lidem skrze vyvolené prostředníky, romský Pánbůh sdílí s národem jeho osud a každodenní zkušenost, má tedy spíše rysy proroka. V tom se velmi blíží pojmání božství v buddhistické a hinduistické tradici. Což opět ukazuje na genetickou příbuznost romské kultury s indickou.

O potopě světa vypráví kapitola *O dešti dešťů*. Zatímco v Bibli Hospodin zatopí svět, protože vidí, že na zemi je mnoho lidské špatnosti a lituje, že člověka stvořil, Pánbůh vymyslí přírodní zákon, déšť dešťů, který přírodě prospívá. Bůh zachraňuje Noema, jeho rodinu a od každého zvířete jeden pár, Pánbůh varuje pouze Romy. Příkazuje jim nabrat si čerstvou vodu a vylézt na nejvyšší horu, o zbylý život na Zemi se nestará. V knize se objevují i další motivy inspirované biblickými příběhy, tyto však považujeme za nejvíce ilustrativní.

Z Bible pochází i motiv přikázání. Právě přikázání vyjadřují, jakým způsobem vnímá národ sám sebe a jaká pravidla si stanovuje.

Romská přikázání zní: 1. *Rom je Rom a Romem zůstane*.³⁵ Toto přikázání je v knize znázorněno povzdechnutím Pánaboha, když se dozvídá, jak Romové žijí, že co si

³⁵ DOSKOČILOVÁ, H.: *O Mamě Romě a romském Pánbíčkoví*. Praha: Amulet, 2001, s. 12.

neukradnou, to nemají. Právě proto chce Mama Roma, aby je Pánbůh odvedl z Indie někam, kde už nebudou muset krást. I loktuše, ve které Pánaboha Mama Roma nese, je však kradená. Toto přikázání implikuje, že Romové zůstanou Romy, ať už jsou v jakékoli zemi. Romové jsou ale na toto přikázání pyšní, stejně tak jako jsou pyšní sami na sebe.

2. *Rom Romovi pomůže vždycky, Pánbůh, jenom když se probudí.*³⁶ Pokud Rom Romovi nepomůže, je to bráno jako veliký hřích, proto mezi Romy vládne pospolitost. Romové reptají, že Pánbůh stále spí a oni jsou na všechno sami, považují to také za hřích, a tak Mama Roma vymyslí toto druhé přikázání, kterým Pánaboha ospravedlňuje.

3. *Romové nade vše milují svoje děti, i ty nehodné.*³⁷ Tímto přikázáním naopak Mama Roma ospravedlňuje své nehodné děti. Pánbůh si přeje potrestat každého za své činy a uchyluje se i k těžkým trestům. Romové však své děti natolik milují, že nejsou schopni je potrestat a často na to doplácují. Často hříchy jednoho nehodného syna padají na celý rod.

4. *Cokoli udělá jeden Rom, jako by udělali všichni.*³⁸ Toto přikázání ironicky legitimizuje princip kolektivní viny. Za hřích jednoho Roma, jsou odsouzeni všichni. Už jenom proto, že všichni vypadají stejně a nikdo je nezná, protože jsou pocestní. I v dnešní době jsou Romové odsuzováni kolektivně.

5. *Romové dovedou odpouštět.*³⁹ Toto přikázání vyjadřuje, že Romové neztratí kvůli jednomu nespravedlivému deset spravedlivých. A i když často jednají v afektu, nakonec se dokáží tímto přikázáním řídit. Žádný romský hněv netrvá dlouho.

6. *Romové dovedou hudbou hovořit s Pánembohem.*⁴⁰ S tímto přikázáním je spojen příběh zázračné hole, kterou dostává jeden ze synů Mamy Romy, a vede Romy na nejvyšší horu Halelujah, ze které Pánbůh vstoupí zpátky na nebe. Zde opět nacházíme motiv podobný příběhům z Bible, konkrétně spojený s Mojžíšem, jenž také od Boha dostává hůl, která vede Izraelity na cestě z Egypta, horu Halelujah můžeme přirovnat k hoře Sinaj. V momentě, kdy hůl splní svůj účel, nejstarší syn z ní vyřezává píšťalu, její zvuk slyší i Pánbůh v nebi. Možná proto je pro Romy hudba tak důležitá.

³⁶ DOSKOČILOVÁ, H.: *O Mamě Romě a romském Pánbíčkovi*. Praha: Amulet, 2001, s. 17.

³⁷ Tamtéž, s. 22.

³⁸ Tamtéž, s. 27.

³⁹ Tamtéž, s. 33.

⁴⁰ Tamtéž, s. 38.

7. *Rom dokáže po dobrém skoro všechno, ale po zlém s ním nikdo nic nepořídí.*⁴¹ Toto pravidlo ilustruje skutečnou mentalitu Romů. Pokud Romům lidé „hází klacky pod nohy“, oplácí jim to stejnou mincí.

8. *Romové jsou hrdí a nechtějí nic zadarmo!*⁴² Romové na své cestě pomáhají mnoha lidem, protože jsou velice vynalézaví a zruční. Za svou práci dostávají dary, na oplátku prozrazují lidem, jak si mají např. nabrousit nože, ať na ně nemusejí čekat. Romové jsou hrdí a za každý dar se odvděčí.

9. *Romové si dobré pověsti váží, a dovedou se o ni i poprat!*⁴³ Romové se na své cestě potýkají i s pomluvami. Ale protože jsou hrdí a na svou pověst dbají, dokáží se o ní i poprat. Pánbůh Romům radí, ať na druhou polovinu přikázání raději zapomenou, protože pranice vedou do pekla, to už ale Romové slyšet nechtějí. A tak se perou a hádají s každým o své dobré pověsti, kterou tím zároveň zhoršují. V tomto přikázání je velmi patrná nadsázka a sebeironie.

10. *Práce Romy vždycky zachrání!*⁴⁴ Poctivá práce a zručnost přináší Romům záchranu. Lidé obdivují jejich učenlivost a také muzikálnost. Tím se Romové stávají opět vítanými a od té doby se drží řemesla.

11. *Statečný Rom potřebuje statečnou ženu, ale statečná Romka má dost odvahy pro celou rodinu.*⁴⁵ Toto přikázání ukazuje na rozdíl mezi ženami a muži. Ženám nevadí, když vedle sebe mají bázlivého muže, pokud ho mají rády, dokáží být odvážné za oba dva. Romští muži naopak s bázlivou ženou žít nemohou. Proto jsou romské ženy statečné a snesou téměř cokoliv. V romské kultuře zastává žena roli „matky rodu“, její povinností je vychovávat děti a zabezpečit chod a přežití domácnosti. V tomto také spočívá statečnost romských žen, které musí zajistit jídlo často těžkou prací. Z toho důvodu chovají muži ženy v úctě, avšak mají právo svou ženu soudit a trestat ji. Pravou „hlavou rodiny“ je totiž muž, přestože ženy mají pro rodinu ekonomicky důležitější roli. Častým tématem romské literatury je agresivita romských mužů vůči ženám. Ve skutečnosti bývají romské ženy často bity, povětšinou ze žárlivosti nebo pouhé opilosti, nikdy si však na svého muže nestěžují a ctí ho.

12. *Romové, naučte se číst a psát.*⁴⁶

⁴¹ DOSKOČILOVÁ, H.: *O Mamě Romě a romském Pámbičkovi*. Praha: Amulet, 2001, s. 43.

⁴² Tamtéž, s. 49.

⁴³ Tamtéž, s. 54.

⁴⁴ Tamtéž, s. 59.

⁴⁵ Tamtéž, s. 65.

⁴⁶ Tamtéž, s. 70.

Prvních jedenáct přikázání by se dalo považovat za zásady, skutečnosti, které bychom si my, Neromové, měli uvědomit, a podle kterých bychom se k Romům měli chovat. Jsou to zásady romské kultury, které by nám měly pomoci k pochopení. Poslední přikázání je určeno pouze Romům. Naučit se číst a psát, aby mohli sepsat svou historii, svá putování a jejich potomci si je mohli přečíst.

Na rozdíl od Desatera Božích přikázání, nejsou romská přikázání imperativní a nemají moralizující povahu, pouze deskriptivní.

Kniha předkládá dětem zajímavým způsobem romskou kulturu a historii. Podobně jako Bible, ačkoliv velice zjednodušeně, zobrazuje původ romského lidu, který by měl (nejenom) dětem pomoci pochopit některé způsoby romského chování. Kniha je jistě zajímavým materiálem použitelným ve školách, kde se děti majoritní společnosti často setkávají s dětmi romského původu.

3 Povídky a autobiografie

Žánr povídek je v romské literatuře velice důležitý a hojně zastoupený. Jak již bylo řečeno, romská literatura nebyla po dlouhou dobu zaznamenávána písemně, ale pouze předávána ústně. Tato ústní folklórní tvorba prostupovala každodenní život romských rodin a komunit. Pro formalizované žánry, např. pohádky, byly vyhrazeny speciální kulturní situace, avšak neformalizované vyprávění bylo všudypřítomné. Vyprávěním se sice především krátila dlouhá chvíle, přesto to nebylo pouhé „tlachání“. Charakter povídek je především výchovný a varovný. „Vypráví se proto, aby lidé byli informováni, co kdo kdy kde zažil, a hlavně, jak se kdo choval. Choval-li se někdo *pa'ivales* (čestně, slušně), může být hrdý na to, že se o něm vypráví. (...) Vypráví-li se však o někom proto, že přestoupil etické normy, pak je *pre ladž* (pro ostudu) a neúnosný pocit hanby ho vede buď k tomu, aby své jednání korigoval, anebo aby opustil komunitu, která si o něm ‚vypráví‘.“⁴⁷ Vyprávěly se také žertovné historky. Těmito příběhy ze života se inspirovali mnozí romští prozaici, např. Ilona Ferková, které se budeme později v naší práci věnovat podrobněji. Romové však nepíší povídky jenom o tom, co se kde přihodilo. Např. Andrej Giňa píše historky z předválečné minulosti Romů, Tera Fabiánová, Elena Lacková a další píšou autobiografické povídky. Mohlo by se zdát, že přetvoření ústního vyprávění na písemné je snadné, avšak skýtá mnohá úskalí. Autor se musí vypořádat s absencí okamžité zpětné vazby, mimiky, gestikulace a nahradit je adekvátními literárními prostředky.

3.1 Sytá duše (Čalo vodi)

Zajímavým a přínosným počinem v oblasti romských povídek je antologie prozaických textů s názvem *Sytá duše (Čalo vodi)*, kterou vydalo Muzeum romské kultury v Brně v roce 2007. Kniha obsahuje texty jedenadvaceti romských autorů, dohromady čítá padesát krátkých próz, které jsou napsané dvojjazyčně, v původní romské verzi a v českém překladu, s výjimkou těch, které byly napsané již v češtině, ty jsou uvedeny pouze česky. Nejstarší zařazenou autorkou je Tera Fabiánová (nar. 1930), naopak nejmladším zařazeným autorem je Patrik Čonka (nar. 1981), kniha tak předkládá texty napříč

⁴⁷ FERKOVÁ, I.: *Čorde čhave. Ukradené děti*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996, s. 6.

autorskými generacemi. Všichni autoři patří mezi tzv. slovenské Romy, tedy tradičně usedlé, jejichž rodiny se po druhé světové válce přestěhovaly ze Slovenska do Čech a na Moravu. Jsou mezi nimi autoři jak zkušení, tak začínající, u několika povídek, které pocházejí z pozůstalosti Mileny Hübschmannové, jsou autoři dokonce neznámí. Výbor obsahuje povídky již publikované, ale velmi špatně dostupné, a zároveň povídky do té doby neuveřejněné. Jednotlivé prozaické útvary jsou řazeny chronologicky vzhledem k době, ve které se jejich příběh odehrává.⁴⁸ Pro název knihy byla zvolena parafráze citátu Andreje Gini: „I když dříve Romové hladověli, dovedli jeden druhému prokazovat úctu, drželi pospolu, dovedli si odpouštět a jeden ve druhém viděl člověka. Měli jsme sice hladový žaludek, ale duše byla sytá...“⁴⁹

Mezi další významné romské autory, píšící povídky, řadíme Vlada Oláha, Olgu Giňovou, Gejzu Horvátha, Eriku Oláhovou, Margitu Reiznerovou a mnoho dalších.

Dále se budeme podrobněji věnovat povídkovým souborům *Eleny Lackové*, *Agnesy Horvátové* a *Ilony Ferkové*.

3.2 Elena Lacková

O životě Eleny Lackové jsem se zmínila již v kapitole Pohádky. Lacková psala také povídky, které jsou určeny výhradně dospělým. Častým tématem je genocida Romů, především v povídkách *Mrtví se nevracejí*, *Život ve větru* a *Bílí krkavci* v díle *Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové*.

3.2.1 Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (Ul'iom tel bacht'ali čerčeň)

Motiv vyhlazování se také objevuje v autobiografickém díle autorky *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (Ul'iom tel bacht'ali čerčeň)*. Celé dílo zpracovala a z romštiny přeložila Milena Hübschmannová, která Lackovou často navštěvovala na Slovensku,

⁴⁸ Srov. Čalo vodi. *Sytá duše: antologie prozaických textů romských autorů z ČR*. Brno: Muzeum romské kultury, 2007, s. 17–18.

⁴⁹ Tamtéž, s. 5.

nahrávala si její vyprávění a posléze jej přepisovala. O tom, že toto dílo je umělecky kvalitně zpracované a působivé, svědčí fakt, že Lacková za něj obdržela ocenění od Židovské obce na Slovensku. Kniha byla připravená k publikaci již v roce 1986 v nakladatelství Mladá fronta, vydání se však nepodařilo prosadit před listopadem 1989 a restrukturalizací podniku, po níž MF vypověděla smlouvu, a tak vyšla až v roce 1997 v nakladatelství Triáda. Velký význam tohoto díla dokazují i překlady do několika světových jazyků, konkrétně angličtiny, francouzštiny, ruštiny a maďarštiny.

Kniha pojednává o situaci Romů na Slovensku především ve dvacátých až sedmdesátých letech. Život Eleny Lackové byl v mnoha ohledech jiný než život obyčejné romské ženy, například tím, že v pokročilém věku absolvovala univerzitní studia žurnalistiky v Praze. O svém přijetí na vysokou školu hovoří Lacková takto: „K pohovoru nás přišlo šedesát. Všichni byli mladší než já. Všichni měli maturitu, jediná já ne, ale v práci mi vyžádali na ministerstvu školství výjimku. Ze šedesáti přijali polovinu. Těšila jsem se, že budu mezi těmi, které nepřijali. Stále jsem se té vysoké školy bála. Ale přišel mi dopis, že jsem na fakultu přijata.“⁵⁰

Život Lackové je v knize řazen chronologicky, od dětství až po dobu, kdy byla patnáct let v důchodu a vdova. Do důchodu odešla především proto, aby mohla psát a předávat tak dál svou životní moudrost. Kniha je rozčleněna do osmi kapitol, např. *Moji příbuzní*, *Druhá světová válka*, *Jak jsme hráli naše romské divadlo*. Každá kapitola je pak rozdělena do několika dalších částí.

V textu nalezneme mnoho postřehů o životním stylu Romů, o jejich mentalitě a tradicích. Všudypřítomným tématem je chudoba: „Sporádaná domácnost obnášela tři čtyři lžice a těmi se postupně najedla celá rodina. A to už ve dveřích čekaly děti od sousedů: ‚Teto, máma vzkazuje, abyste poslala lžici.‘ Když někdo koupil pekáč nebo pánvičku, pořídil to vlastně pro celou osadu.“ Z tohoto můžeme soudit, že mezi Romy vládne veliká solidarita.

Ženy mají v romské rodině zvláštní postavení. Důležitým okamžikem je změna děvčátka v dívku: „Při první menstruaci se z děvčátka stala dívka, z čhajori se stala čhaj. První žena v rodině, která na to přišla, jí musela dát obrovskou facku. Takovou facku, aby měla celý den červenou tvář. Věřilo se, že děvče bude pak hezké, dlouho mladé a hlavně

⁵⁰ LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Ul'il'om tel bach'tali čercheň*. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. Praha: Triáda, 1997, s. 245.

odolné pro život.“⁵¹ Ještě před válkou dívkám vybírali ženichy rodiče, jestli se jim partner, kterého jim vybrali, bude líbit, na to se příliš nehledělo. Svazky sloužily především k výhodnému spojení dvou rodin, aby vzrostla jejich síla. Po válce tyto zvyky vymizely. Zdůrazňovaná je opět romská hudebnost, která je důležitým faktorem při výběrání správného ženicha: „Nejžádanější ženich byl hudebník a nejžádanější nevěsta bylo děvče z hudebnické rodiny. Když byla navíc bílá, mohli si rodiče ženichy vybírat, cenilo se to víc než bohatství.“⁵²

Zvláště emoční je potom kapitola o druhé světové válce. Lacková líčí vše velice realisticky. Za války měli Romové zakázaný vstup do měst, pokud tento zákon porušili, v nejlepším případě skončili s oholenou hlavou, v horších případech často jen o vlasek unikli smrti. V kapitole o odvodu romských mužů poznáváme zvláštní mentalitu romských žen, které jsou svým mužům naprosto oddané. Doprovázely své muže celou cestu do tábora, poté stály za plotem dlouho do noci, aby věděly, že jejich muži jsou živí. I přesto, že měly doma často několik dětí. „Šly jsme vedle zástupu podél příkopu a jedna žena strašně kvílela, že má sedm dětí, kdo je bude živit! Přijel k ní četník na koni a praštil ji pažbou. Skácela se.“⁵³

Ve svém textu Lacková nešetří ani gádže, ani Romy. Realisticky líčí násilí, které vládlo jak v osadách, tak i v jejím vlastním manželství. Otázka je, zda by Lacková otevřeně mluvila o násilí, kdyby v době vyprávění nebyla vdova.

Výjimečnost celé knihy spočívá v otevřenosti, s jakou autorka vypráví. Ta vyplývá z dlouholetého důvěrného přátelství mezi Lackovou a Hübschmannovou a také z toho, že Hübschmannová se mezi Romy pohybovala, vážila si jich a velmi dobře je znala. Kniha je koncipována formou dialogu, avšak otázky, které Milena Hübschmannová pokládala, zůstaly čtenáři skryty a nejsou v textu obsaženy. V době rozhovoru, který trval s přestávkami celých osm let, se ještě nepomýšlelo na jeho publikování.⁵⁴

Hübschmannová v textu ponechává některé romské výrazy, které se nedají nahradit českým ekvivalentem, protože v tom případě by ztrácely svůj originální význam. Všechny tyto romské výrazy jsou ale vysvětleny na samém konci knihy. Součástí knihy jsou i fotografie, které dodávají na autentičnosti.

⁵¹ LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Uliřom tel bachťali čercheň*. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. Praha: Triáda, 1997, s. 83–84.

⁵² Tamtéž, s. 89.

⁵³ Tamtéž, s. 120.

⁵⁴ Srov. EDER-JORDAN, B.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou Ilony Lackové. Romano džaniben*, ňilaj 2006, s. 287.

3.3 Agnesa Horvátová

Narodila se 4. dubna 1949 v Maťašovcích nad Topľou na Slovensku. Dětství prožila v romské osadě bez tekoucí vody, elektřiny, v kulturní a sociální izolaci, stranou od gádžovské vesnice. Před příchodem televize ještě zažila romské vypravěče paramisara. Zajímavé je, že přestože Horvátová má silné romské zázemí, jejím rodným jazykem je slovenština, či spíše slovenské nářečí „hutoráčtina“. Rodina z otcovy strany totiž žila do války ve vesnici mezi gádži, a byla tak jazykově asimilována. Ve škole se potom Horvátová naučila i spisovnou slovenštinu a ovládala i češtinu, protože její rodina jezdila sezónně do Čech za prací. S romštinou se setkala až v rodině svého manžela, s nímž také postupně přesídlila do Čech. Své základní vzdělání ukončila v 6. třídě, protože se jí nepodařilo v žádném jazyce zdomácnět.

Než začala psát, působila dlouhou dobu v romském folklorním souboru Perumos. Dnes podobný soubor sama vede na pražském Smíchově, kde také bydlí. Za svou největší literární inspiraci považuje spisovatele Andreje Giňu. Především pro jeho barvitý jazyk a osobitou poetiku. Horvátová začala psát až ve svých 52 letech. Před vydáním debutu se její povídky objevily ve sborníku *Černá růže (Kale ruži)* a v časopise romistických studií *Romano džaniben*.

3.3.1 O velké Ramě a jiné příběhy (Pal e bari Rama the aver paramisa)

Ve své knize *O velké Ramě a jiné příběhy (Pal e bari Rama the aver paramisa)* se nechala inspirovat hrdinskými eposy, pohádkami, ale také tradovanými historkami a skutečnými událostmi, které zažila ještě na Slovensku. Základem celé knihy je úvodní povídka *O velké Ramě*, podle níž je celá sbírka pojmenovaná. Námět této povídky pochází ze skutečného příběhu, který si Horvátová uzpůsobila podle sebe. Také se nechala inspirovat bájnými hrdinskými eposy a pohádkami, v příběhu se totiž objevují magické prvky, např. symbolické číslo 3 v podobě trojitého opakování výzev a přání hlavní hrdinky. Jádrem průběhu je téma kletby. Romové věří, že jedna prokletá osoba přenáší prokletí na všechny lid, na všechny Romy. „Ramu Romové proklínají. Říká se, že stále žije, protože nemůže umřít. Bere na sebe různé podoby. Kdekoli se Romové dopouštějí nepravostí, je za

tím vždycky Rama. (...) Kvůli Ramě pronásleduje Romy neštěstí.⁵⁵ Povídka v sobě nese také morální poselství, a to nebažit po cizím. Horvátová zde také ukazuje tradiční romské hodnoty, jako je úcta k rodičům nebo láska k dětem.

Příběh *Jak se Jožka dostal ke gádžům* je také inspirován skutečnou událostí a zároveň je upravený podle autorčiny fantazie. Je to příběh chlapce, který se dostává do gádžovské rodiny a gádžem již zůstává. Horvátová tuto povídku napsala proto, že v současné době by se podle ní mnoho Romů chtělo stát gádži. Majorita neustále přesvědčuje Romy, ať se svými dětmi nemluví romsky, protože potom budou hloupé, že romština není žádný jazyk. Mnoho Romů vyrostlo v neromských rodinách a už nevědí, že jsou Romové, a také pro Romy jsou už zatracení.

Povídku o jedné slepé dívce vyprávěla autorce její babička, která se o ní doslechla u pramene s léčivou vodou. Tato povídka je o smutné a nenaplněné lásce dvou mladých lidí, kteří se zabijí jenom kvůli předsudkům společnosti. Dívka odmítá chlapce, kterého miluje, protože je slepá, a tak by spolu nikdy nemohli být šťastní. Z velkého smutku nakonec oba dva spáchají sebevraždu a lidé jim složí píseň: „Tak mladá žena musí zemřít, tak mladý muž musí zemřít, přestože je nic nebolí, Z velkého žalu musí zemřít.“⁵⁶

Poslední příběh *Nejsem odsud* je čistě autorčinou fikcí. Chtěla jím vyjádřit, že Romové nemají svou vlastní zem, ze které pocházejí. K tomuto námětu ji podle jejich vlastních slov přivedla jedna paní v čekárně u doktora, která Horvátové tvrdila, že Romové nepochází z Indie, protože Indové mají úplně jiné zvyky, jsou vznešení a mají vlastní náboženství – hinduismus. Romové prý tak vznešení nejsou. Horvátová je od té doby přesvědčená, že Romové z Indie nepochází, odkud jsou, však neví, tvrdí, že asi „odněkud seshora“. A právě o tom je povídka *Nejsem odsud*. O chlapci, který je přesvědčený, že nepochází z našeho světa. Nikomu však nic neřekne, až když se mu narodí dcera, která je stejná jako on. Odhodlá se prozradit své tajemství rodině, pochází z nebes. Právě chlapcova nebeská země představuje bájnou zemi Romů. V příběhu je opět zřetelná inspirace legendami a pohádkami.⁵⁷

Kniha je psána dvojjazyčně, romsky a česky. Horvátová často používá hovorové výrazy a svérázná slovní spojení, která přinášejí do smutných příběhů humorný prvek,

⁵⁵ HORVÁTOVÁ, A.: *Pal e Bari Rama the aver paramisa. O velké Ramě a jiné příběhy*. Praha: Signeta, 2003, s. 57.

⁵⁶ Tamtéž, s. 97.

⁵⁷ Srov. RYVOLOVÁ, K.: *iLiteratura* [online]. 2003-06-23 [cit. 2012-04-04]. Horvátová, Agnesa: *Pal e bari Rama the aver paramisa / O velké Ramě a jiné příběhy*. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/13731/horvatova-agnesa-pal-e-bari-rama-the-aver-paramisa-o-velke-rame-a-jine-pribehy>>

který tak odlehčuje ponurou atmosféru. Povídky přeložily Milena Hübschmannová a Marie Bořkovcová. Namísto předmluvy obsahuje kniha rozhovor Agnesy Horvátové a Mileny Hübschmannové, v němž spolu hovoří o životě a námětech knihy.

3.4 Ilona Ferková

Patří k nejvýraznějším romským spisovatelkám. Narodila se 26. června 1956 v Rokycanech. Kvůli materiálním problémům rodiny absolvovala pouze základní školu, a poté musela nastoupit do zaměstnání. Její otec byl vynikající vypravěč a často vyprávěl o svém životě. Ferková chtěla už jako malá zapsat jeho příběhy, ale nevěděla jak, neuměla si představit, že romsky se dá také psát. Rodiče ji často brávali do romských rodin, kde se příběhy vyprávěly, tím získala Ferková svou vypravěčskou obratnost. Psát začala, až když se setkala s Milenou Hübschmannovou, ta jí dala přečíst texty, které psaly v romštině Tera Fabiánová a Margita Reiznerová. „Tehdy jsem viděla, že romština se hodí nejen k mluvení, ale i k psaní.“⁵⁸ Ilona Ferková je nositelkou státního vyznamenání České republiky za práci pro sociální a kulturní emancipaci Romů.

Písemně začala tvořit v 80. letech, kdy sestavovala program pro folklorní soubor Amare neni. Nejdříve psala krátké lidové písně, poté i divadelní scénky. Na jednom vystoupení souboru se setkala s Milenou Hübschmannovou, která ji přiměla k psaní povídek. Prvním čtenářem povídek byl její manžel, o tom Ferková vypráví: „Přečetla jsem jí [povídku] a on říká: ‚Tak dobrý no, nějaká blbost tam není, tak...‘ – ‚Já ti dám blbost, vždyť to bylo ze života!‘ To bylo o mojí mámě.“⁵⁹

První tvorba Ferkové je úzce spojená s lidovým vypravěčstvím a folklorem, povídky jsou silně inspirované pohádkami a mají charakter moralit s poučením na konci. Postavy jsou typizované a bezejmenné, např. kmotřička, strýček. S povídkou o *Železných d'áblech* vyhrála Ferková mezinárodní romský festival v Rakousku.

⁵⁸ FERKOVÁ, I.: *Čorde čhave. Ukradené děti*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996, s. 9.

⁵⁹ FERKOVÁ, I.: Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. *Romano džaniben*, říljaj 2006, s. 306.

3.4.1 Ukradené děti (Čorde čhave)

V 90. letech se její tvorba výrazně proměnila. Do této doby spadá i sbírka *Ukradené děti (Čorde čhave)*. Ferková se začínala vydávat na „neprobádané území“, vypravěčské schopnosti stouply. „Sama autorka tento posun příležitostně vysvětlila, že se postupně ‚ve psaní vycvičila‘.“⁶⁰ Postavy již začínaly mít svá vlastní jména. Poučnost v povídkách už není přímo explicitní, ale je implicitně obsažená uvnitř příběhu. Ferková upustila od pevně dané struktury příběhu, a tak jsou její novější povídky spíše rozvleklé a delší, protože se snaží čtenáři vylíčit děj přesně tak, jak se stal. Pravděpodobně proto, že psanou povídkou autorka ztrácí přímý kontakt s posluchačem.⁶¹

Sbírka obsahuje devět povídek. Inspiruje se především novodobou realitou romských rodin přesídlených ze slovenských osad do českých měst. Mezi častými motivy se objevují romské děti odvečené do ústavů, nezdařená smíšená manželství, domácí násilí, mimomanželské vztahy, gamblerství, sebevražedné sklony. Na Romy je pohlíženo přinejmenším pohrdavě. Často jsou zobrazovány protiklady Romů a majority na rovině materiální úrovni.⁶²

Mezi postavami jednoznačně převažují ženy. Tradičně byla žena v romské společnosti chápána jako hlava domácnosti, zodpovídá totiž za nasycení členů rodiny, za výchovu dětí a následně i snachy. Avšak sama podléhá muži, který má právo o ní rozhodovat a např. v případě neplodnosti ji má právo i opustit. Ženy v povídkách Ilony Ferkové často vystupují jako nositelky a řešitelky problémů.

Kniha začíná a zároveň končí dramatem mateřství. Úvodní povídka *Válek na nudle* je vystavěná na konfliktech mezi tradičním romským a moderním gádžovským způsobem výchovy. Pro romské ženy je povinností vychovávat svoje děti, i když jsou např. postižené, české úřady to však raději řeší umístěním do ústavu. Hlavní postava je zde vylíčena jako mučednice bojující za romské hodnoty, avšak proti pravomocím majoritních institucí nic nezmůže. Mateřství je ústředním motivem také poslední povídky sbírky *Železní d'áblové*. Železnými d'ábli nazývá Ferková hrací automaty. Vdova, matka dvou dětí propadne gamblerství, je přesvědčená, že jí pomůže získat snadno peníze a zároveň blahobyt pro

⁶⁰ SCHEINOSTOVÁ, A.: *iLiteratura* [online]. 2011-12-6 [cit. 2012-04-05]. Ferková Ilona. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/29111/ferkova-ilona-#13>>.

⁶¹ Srov. Tamtéž.

⁶² Srov. SCHEINOSTOVÁ, A.: *iLiteratura* [online]. 2009-1-8 [cit. 2012-04-05]. „Čí Bůh je lepší?“ Kanonizace hodnot v obrozenské literatuře. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/23611/ci-buh-je-lepsi-kanonizace-hodnot-vobrozenske-literature>>.

děti. „Když vyhraju, koupím dcerce novou bundu a synovi nové kalhoty, aby bílé děti viděly, že i romské dětičky mohou chodit pěkně oblečené!“⁶³ Nic z toho se však nestane, vdova všechny peníze prohrává a místo blahobytu na její děti čeká chudoba a bída. Celou rodinu zachrání až její syn, který se rozhodne poprosit o pomoc svého zemřelého otce, jenž mu přislíbí, že pokud s gamblerstvím matka nepřestane, vezme si syna k sobě do záhrobí. Od té doby se chlapec zmítá v horečkách. Vdova tak svému muži slíbí, že už hraní nechá, a chlapec se do rána uzdraví. Tato povídka se vymyká celkovému konceptu díla, jako jediná totiž obsahuje magické a fantaskní prvky v podobě promlouvání se záhrobím, pravděpodobně proto, že byla napsaná již v 80. letech.

Dalším častým motivem je dočasné odloučení rodičů od dětí. Struktura tohoto motivu je ve všech povídkách obdobná, dítě je na čas odloučeno od svých romských rodičů, v dospělosti si však uvědomí své romství a k rodičům se vrátí. Tento model se uplatňuje v povídkách *Michal a Silva* a *Káli*.⁶⁴

Sbírka je opět psána dvěma jazyky, původní romštinou a přeložením do češtiny. Do češtiny texty převedly čtyři překladatelky, mezi nimi i Milena Hübschmannová, která zároveň napsala i předmluvu. Sama autorka vložila do knihy také kapitolu o svém životě, ta končí slovy: „Svou první knížku chci věnovat tatínkovi. Jmenoval se Karel Daňo. To on mě naučil milovat naši řeč a vážit si jí.“⁶⁵

⁶³ FERKOVÁ, I.: *Čorde čhave. Ukradené děti*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996, s. 92.

⁶⁴ Srov. SCHEINOSTOVÁ, A.: *Romipen: Literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006, s. 76–85.

⁶⁵ FERKOVÁ, I.: *Čorde čhave. Ukradené děti*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996, s. 9.

4 Romány

V romské literatuře nemají romány početné zastoupení. Důvodem by mohl být fakt, že romány nejsou zakotvené v ústní lidové slovesnosti, nedají se vyprávět při skupinových seancích tak jako pohádky nebo povídky.

Historie romského románu sahá překvapivě do období druhé světové války. Snad první romský román *Sudba Ursitorů* napsal francouzský romský spisovatel Matéo Maximoff. U nás byl tento román vydán romistickým sborníkem *Romano džaniben* ve spolupráci s Next Page Foundation a nakladatelstvím Argo v rámci projektu Romani Librari v roce 2007. Ačkoliv šlo o autorovu prvotinu, byl tento román přeložen dosud do 15 jazyků. Maximoff svým dílem inspiroval další romské spisovatele, kteří se do té doby neodvažovali publikovat. Román obsahuje prvky typické pro romskou literaturu obecně – tajemství, magie, kletby, dobrodružství, kouzla, romské tradice. Magické vyprávění je přitom typické zejména pro latinskoamerické prozaiky, v širším slova smyslu také pro spisovatele z Ruska, Kirgizie a severských zemí. Magický realismus jako způsob vytváření narativu se hojně objevuje v zemích se silnou mytologií či ústní slovesností, mytologický výklad světa zde ovlivňuje autorův pohled na skutečnost. Typickými zeměmi jsou např. Kolumbie, Argentina, Brazílie nebo Kuba. V romské kultuře mají magie a kouzla obecně silnou tradici. Vzhledem k nízkému kulturnímu i vzdělanostnímu vývoji jsou Romové velice pověřiví a často se uchylují k pověřivým praktikám a magickým úkonům, jimiž chtějí odvrátit nebezpečí, nemoc, bídu a naopak si přejí přivolat štěstí a lásku. Zároveň věří v duchy mrtvých, magickou moc amuletů atd.

Zajímavým prvkem románu je osoba neromského původu, která výrazně ovlivní hlavní postavu. V tomto prvku můžeme nalézt souvislost s autorovým životem. Celý román totiž napsal na popud svého právníka (Neroma), který viděl ve způsobu jeho psaní velkou budoucnost, následně zařídil i vydání románu. V českém prostředí můžeme tento fakt vztáhnout na osobnost Mileny Hübschmannové, která byla inspirací pro mnoho romských spisovatelů.

V naší práci se budeme dále věnovat třem romským románům. Autoři vybraných děl pocházejí z rozdílných prostředí. *Roman Erös* je sice původem Rom, ale v romské osadě nikdy nežil, v jeho díle tedy nejsou patrné typické romské prvky. Naopak *Irena Eliášová* se v romské osadě narodila a vyrůstala, působily tak na ni vlivy romské kultury, které se v jejím díle odrážejí. Třetí autor *Martin Šmaus* je neromského původu, ale mezi

Romy vyrůstal a žije s nimi v jednom domě i v současnosti. Hlavní inspirací pro romskou tematiku obsaženou v jeho díle ale nebyla osobní zkušenost s Romy, ale romská hudba, která ho ohromila. Všechny tři romány jsou autorskými prvotinami.

4.1 Martin Šmaus

Narodil se 25. června 1965. Vystudoval elektrotechnickou fakultu a nyní pracuje jako technik v nemocnici. Se svou rodinou žije v Odrách. Sám se za spisovatele nepovažuje, dosud mu vyšly dvě knihy: *Děvčátko, rozdělej ohníček* (2005) a *Židle pro Štefana* (2008). Za svou prvotinu získal cenu v Magnesii Liteře 2006, kniha zároveň zvítězila v 10. ročníku Literární ceny Knižního klubu. Román byl přeložen do němčiny a francouzštiny.

4.1.1 Děvčátko, rozdělej ohníček (Na cikňi na bari, čarav tro vod'ori)

Kniha *Děvčátko, rozdělej ohníček (Na cikňi na bari, čarav tro vod'ori)* vznikala s přestávkami tři roky. Na knize se podílela také Milena Hübschmannová, která Šmausovi pomáhala s romskými slovy. Název vznikl podle stejnojmenné romské písně, jak sám autor píše na přebalu knihy, je to píseň křehká a bolavá, stejně jako příběh, o kterém vypráví. Inspirace romskou hudbou je v knize zřejmá, celé dílo je velice poetické a prostoupené ukázkami romských písní. Přestože byla kniha označena za „cikánský román“⁶⁶, cikánské prostředí hraje pouze vedlejší roli, hlavním motivem je cesta, hledání domova, pocit svobody, ztráty a nacházení. Romové stále hledají svůj domov, stále jsou na cestě. Autorovým záměrem je čtenářovo pochopení romské kultury, které je prvním krokem k překonání česko-romské bariéry.⁶⁷

I když příběh působí věrohodně, jde pouze o autorovu fikci. Určitou inspiraci čerpal Šmaus z vlastní zkušenosti s Romy. Také si prošel podobnou cestou jako hlavní hrdina a

⁶⁶ Šmaus používá slovo cikán velice často, a to nejen v knize. Ovšem nepovažuje ho za hanlivé, ale chápe ho jako typ člověka, respektive literární typ.

⁶⁷ Srov. HARTIGOVÁ, B.: *Aktuálně.cz* [online]. 2006-04-24 [cit. 2012-03-03]. Česko-romskou zed' v sobě máme všichni. Dostupné z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/kultura/umeni/clanek.phtml?id=132444>>.

hlavně si potřeboval odpovědět na otázku, co pro něj znamená domov. Během svého života se několikrát stěhoval a hledal svůj domov, zázemí, proto můžeme motiv cesty považovat za autobiografický rys.⁶⁸

Knihla nás provází životem hlavního hrdiny Andrejka, který pochází z romské rodiny. Andrejko vyrůstá v Poljanské osadě na východě Slovenska. Celá rodina je nucena několikrát opustit svůj domov, a tak se i malý Andrejko ocitá již v útlém věku v Praze na Žižkově, kde začíná svůj život mezi příbuznými, bez matky. Jeho osud je velice pohnutý, je odkázán sám na sebe, co si neukradne, to nemá. Chlapec roste a dospívá v nízkém rodinném a sociálním zázemí. Poznává alkoholismus, trestnou činnost, nemoci duševní i fyzické. Zakusí i prostředí dětského domova, ze kterého se mu ale podaří utéct. Nejdůležitější prioritou pro něj zůstává rodina. Právě proto jeho kroky po útěku z dětského domova míří zpátky na Slovensko, ke kořenům, k matce. Bohužel se dozvídá, že jeho matka zemřela, a tak se po nějaké době vrátí ke svým příbuzným, kteří se přestěhovali z Prahy do Plzně. V Plzni chodí Andrejko do školy, kde se setkává s předsudky učitelů a spolužáků, ale také nalézá pochopení a pomoc v řediteli školy. Bohužel přichází další zvrat, Andrejkova opatrovnice, teta Ida, propadá alkoholismu, a tak následuje další umístění do dětského domova, kde už ale není tak sám, protože spolu s ním jsou v domově i děti tety Idy. Po návratu z domova nastoupí do zaměstnání a zamiluje se do gádžovské dívky Markétky, kvůli které se stává obětí šikany a v sebeobraně zabíjí jednoho z útočníků. Je odsouzen za vraždu, následně přeložen do psychiatrické léčebny. Přichází však revoluce a amnestie, a tak je Andrejko propuštěn a opět se vrací do Plzně. Za tetou Idou a jejími dětmi. Bohužel Ida opět propadá alkoholismu a o děti se nestará. A tak Andrej i s dětmi, Tiborkem a Anetkou, odjíždí na Slovensko, na rodnou Poljanu, kam už se jednou vrátil a našel tam vlidné lidi. Na Poljaně je však všechno jinak, než si představovali. O cikány tam nikdo nestojí, nikdo je ve vesnici nechce. Žijí ve staré podzemnici, kam si nanosili staré haraburdí, co našli v lese, matraci, kamna. Tato díra v zemi se stává jejich domovem. Topit mohou pouze v noci, aby na ně vesničané nepřišli a nehnali je pryč. Tiborek však takový život dlouho nevydrží a odjíždí zpátky do Plzně. Andrejko tak zůstává sám se svou sestřenicí Anetkou. Po čase je obyvatelé vesnice začínají brát mezi sebe, Andrej pracuje v lese, vydělává, kupuje Anetce drahé šaty, které jí všichni závidí, z podzemnice se přestěhují do staré maringotky. Podle předpokladů mezi nimi vzniká milostný vztah a za krátko se jim narodí dcera Darjenka. Vše se zdá být na dobré cestě ke spokojenému životu, Andrejko pracuje, jeho cikánečky jsou spokojené a na cestě je další potomek. Osud ale není k Andrejkovi milostivý. Jednoho dne nachází svou Anetku znásilněnou a celou od krve. Bez rozmyslu násilníka zabije. Anetka umírá. Andrej zůstává sám jen se svou dcerou. Rozhodne se odjet zpátky do Plzně. Všechny peníze prohraje v hazardní hře, a tak když Darjenka onemocní, nemůže jí zajistit lékařskou pomoc. Do Čech se totiž vrací po rozpadu federace a nemá dceřinu kartičku pojišťovny, kterou k ošetření nezbytně potřebuje. Vzdává se tedy i toho posledního, co mu na světě zbývá, odkládá svou dceru před dveře nemocnice a sám se znovu vydává na cestu.

⁶⁸ Srov. CINGER, F.: *Právo* [online]. 2005-09-21 [cit. 2012-03-03]. Martin Šmaus: Domov jsou lidé, s nimiž žijeme. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/65541-martin-smaus-domov-jsou-lide-s-nimiz-zijeme.html>>.

Příběh zahrnující období zhruba od padesátých do devadesátých let minulého století tedy popisuje především hříčky osudu romského chlapce. Autor Romy nijak nešetří, popisuje je realisticky. Vyzdvihuje jejich přednosti, především muzikálnost, často se v knize objevují úryvky romských písní. Na druhé straně poznáváme i negativní stránky Romů, alkoholismus, trestnou činnost, především krádeže již od útlého věku, využívání dětí k žebrotě, vynucování si dávek nadávkami a vyhrožováním úřednicím, incest. Šmausovi se podařilo popsat jejich život velice sugestivně, čímž mj. dosáhl toho, že i čtenář bez konkrétního zájmu o danou komunitu může být příběhem stržen a velmi nenuceně se s romskou mentalitou seznámí. Ústřední idea románu je pak založena na autorově interpretaci většiny romských negativ jako přímého důsledku společenské ostrakizace. Pokud se hrdinové knihy chovají odsouzeníhodným způsobem, činí tak v reakci na okolní svět, jemuž se brání. Román je tak silně sociálně zakotven a kriticky zaměřen proti soudobé společnosti. A to navzdory některým výrazovým klišé (viz. dále).

Důkazem, že autor skutečně nechtěl psát v „prvním plánu“ „cikánský“ román a romské prostředí zvolil víceméně náhodou, nám může být určitá plochost romských postav. Jejich charakter se v průběhu děje nijak výrazně nerozvíjí. Vypravěčská optika naopak inklinuje k tomu prezentovat všechny Romy jako nepoučitelné a špatné. A to přesto, že jejich charakterové vady jsou společensky podmíněny (viz. výše). Skeptické stanovisko je patrné i z označení cikán. Cikáni, jako typy, jsou totiž v literatuře zobrazovány prostřednictvím několika typických vlastností a motivů, například muzikálnost, rodinné cítění, neschopnost pohlížet do budoucnosti. A stejně tak je tomu ve Šmausově knize. Žádná z postav se nedokáže asimilovat do majoritní společnosti, všechny ženy jsou prostitutky, všichni muži jsou pasáci a násilníci. Ve světlých momentech Andrejkova života sice on sám jako jediný vyniká a vybočuje tak z průměru komunity, zdá se, že on bude ten, který dokáže žít normálním životem, chodí do práce, stará se o rodinu. Osud mu však nepřeje, a tak i Andrej propadá hazardu, opouští své dítě a utíká od zodpovědnosti. Přiznejme však, že nic z Andrejova osudu není charakteristické pouze pro romskou komunitu, všechna témata jsou obecná a můžeme je vztáhnout na jakoukoliv jinou menšinu.

Proti označení „cikánský román“ hovoří i jiné argumenty: V knize se nedozvídáme téměř nic o romské historii, tradicích, kultuře, o životě v osadách, neobjevují se ani tradiční magické prvky. Ani romský folklor není nijak zvlášť vykreslen, přestože se autor inspiroval romskou hudbou, repertoár písní je značně omezen, nejčastěji se vyskytuje píseň

Joj mamó, čtenář tak může nabýt falešného dojmu, že právě tato píseň má pro Romy hlubší význam.

Po formální stránce je kniha napsána velice dovedně, za začátku čtenář vpadne do děje, který ho pohltí. Poněkud problematický je ústřední motiv cesty, neboť stálé stěhování hrdiny z místa na místo může působit schematicky a monotónně. Zde se projevuje autorova nezkušenost. Andrej se snaží nalézt v místech, na která putuje, především v Poljaně, něco víc, než v nich (pravděpodobně) skutečně je. Pro čtenáře je však takových míst v knize příliš, některá jsou značně potlačena, např. dětské domovy, a některým se autor věnuje nadbytečně. Na zdouhavý a vyumělkovaný příběh s tendencí opakovat se stylisticky i dějově poukazují i někteří recenzenti.⁶⁹ Naopak za výrazné pozitivum textu lze označit realistický nadhled, tedy snahu zprostředkovat prostředí i postavy bez idealizace a ospravedlňování. Autorovi se povedlo detailně přiblížit čtenáři širší společenskou situaci po rozpadu Československa: vykořeněné romské rodiny, které zůstaly po rozpadu daleko od svých původních domovů, problémy s občanstvím, trvalým bydlištěm i kartičkou pojišťovny.⁷⁰

Příběh je napsán velmi svébytným a pro čtenáře přitažlivým jazykem, často se vyskytují hovorové výrazy doplněné o vulgarismy, metafory, obrazná pojmenování a opisy. Autor hojně používá romských slov, která knihu ozvláštňují a jsou přínosem pro romského i neromského čtenáře. „Cenné je i to, že kniha kodifikuje rychle mizející československé vulgarismy z počátku devadesátých let.“⁷¹ V mnohém se text podobá Vančurovým a Hrabalovým (především scény z pivovarského prostředí) dílům. „O baladičnosti Šmausova textu potom můžeme říci, že je to baladičnost takřka olbrachtovská.“⁷²

Kniha byla v českém mediálním světě přijata ve většině případů velmi kladně. Vyšlo na ni mnoho recenzí, zmínky najdeme i na internetu, v rádiu a televizi, nadšené byly i romské spolky. Objevily se samozřejmě i negativní ohlasy, často bývá Šmausovi vytýkán přílišný patos a romantizující pohled na danou problematiku, který zobrazuje pouze část reality, a to především tu negativní, která má mnoho dalších tváří. Ty už však v knize zobrazeny nejsou, a tak čtenář může po jejím přečtení chápat Romy jako outsidersy na okraji společnosti. Vyčítány jsou také erotické scény, Lukáš Přeček je ve své kritice

⁶⁹ Konkrétně KABELÁČOVÁ, J.: Poněkud naivní sonda do života česko-slovenských Romů. *Romano Hangos*, 2005, č. 20-21, s. 11.; PŘEČEK, L.: Romové jako kýč. *Host*, 2006, č. 4, s. 16.

⁷⁰ Srov. KABELÁČOVÁ, J.: Poněkud naivní sonda do života česko-slovenských Romů. *Romano Hangos*, 2005, č. 20-21, s. 11.

⁷¹ SLÁMA, P.: *Joj, mamó, mamó*. *Literární noviny*, 17, 2006, s. 10.

⁷² Srov. PŘEČEK, L.: Romové jako kýč. *Host*, 2006, č. 4, s. 15.

nazývá kýčem: „Za poněkud extrémní lze pak považovat popisy erotických scén, které jsou jakoby vystřiženy ze zcela jiného čtiva, a přestože jsou bezesporu sugestivní, nelze je označit jinak než jako kýč.“⁷³

Domníváme se, že ryze kladné recenze na knihu vznikly především z nadšení a objevení nového tématu, o kterém se do té doby v české literatuře příliš nepsalo, ale zároveň je velmi živé a zajímavé. „Skutečnost, že kniha zobrazující romské etnikum byla vůbec napsána, je asi natolik zaslepila, že jim znemožnila uvědomit si, jací Romové a jakým způsobem jsou zobrazováni.“⁷⁴ Převážně se mluví a píše pouze o romském / cikánském románu, a to i přesto že sám autor toto tvrzení popírá, chtěl „pouze“ sdělit svou životní zkušenost, své pocity, svou cestu. Za tímto „přetvořením“ románu cesty a putování (vlastně románem iniciačním) na „cikánský román“, můžeme hledat marketingový tah. „Romská otázka je, jak vidno, velmi aktuální, a proto je i mediálně dobře prodejná – neboli romské téma je báječný prodejní artikl.“⁷⁵ Oproti pohádkám nebo povídkám se román lépe prodává, je přitažlivější pro čtenáře a pokrývá širší čtenářské spektrum. Román *Děvčátko rozděluj ohniček* je díky svému úspěchu v Magnesii liteře a vítězství v Literární ceně Knižního klubu také hojně propagován.

4.2 Roman Erös

Pochází z romské rodiny. Narodil se roku 1963 v Duchcově. Po maturitě na střední ekonomické škole působil v různých technicko-hospodářských profesích, nejdříve jako normovač paliv a energií, vedoucí skladu, zásobovač a nakonec jako vedoucí mistr v nákladní dopravě. Nyní pracuje jako strojník vodohospodářských zařízení. Studuje na Filozofické fakultě Karlovy univerzity, obor historie a uvažuje o pedagogické činnosti.

Literatuře se věnoval již na střední škole, kde psal především povídky a básně. V roce 2002 dokončil svůj román *Cadík*, za který dostal v roce 2008 cenu Máchovy růže. Akademie literatury české tuto cenu uděluje nevydaným rukopisům. Díky tomuto ocenění byla kniha vydána za necelé tři měsíce od předání ceny. Vzbudila velký zájem. Erös jezdil po republice na autorská čtení, která doplňoval hraním na kytaru. Po několika měsících

⁷³ PŘEČEK, L.: Romové jako kýč. *Host*, 2006, č. 4, s. 16.

⁷⁴ Tamtéž, s. 17.

⁷⁵ Tamtéž.

však zájem upadl a v současné době má doma Roman Erös hotové dvě dosud nevydané knihy. Rád by také napsal historický román.⁷⁶

4.2.1 Cadík

Román *Cadík* byl dlouho očekávaným na půdě romské literatury. Všichni recenzenti romské literatury a romisté čekali na příchod prvního českého romského románu několik let. Naděje v nich vzbuzovali již známí autoři romské literatury, například Ilona Ferková, Andrej Giňa nebo Gejza Horváth, kteří se nechávali slyšet, že mají rozpracovaná větší díla. Ovšem, že první romský román napíše autor neznámý, který navíc ani nepochází z řad „žáků“ Mileny Hübschmannové, bylo velice překvapivé. Stejně tak překvapivý byl i obsah románu, který se nedotýká romské kultury a folkloru ani náznakem.⁷⁷

Název *Cadík* znamená v některých semitských jazycích nejspravedlivější ze spravedlivých. *Cadík* je průvodce celou knihou, je to hlavní postava Martin Rychter nebo někdo jiný? Odpověď na tuto otázku v románu nenalezneme, slovo *Cadík* není v knize jedinkrát zmíněno. „Toužil-li člověk v dávných dobách okusit dobro a spravedlnost (a touží po tom vlastně dosud), většinou se domníval, že hledá Boha. Hledal jej nejprve sám, a podle svých schopností nacházel, či nenacházel. V druhém případě obvykle propadal pochybnostem a zoufalství. To pak potřeboval na své cestě průvodce. Tomu se oddával cele jako nejbližšímu příteli a často ho nekriticky obdivoval.“⁷⁸

Román tvoří dva paralelně se rozvíjející příběhy, osudy židovské dívky Rebeky Goldsteinové a polovičního Roma Martina. Rebečin příběh se odehrává v období druhé světové války, celá její rodina je pronásledována gestapem, dívce se však při domovní prohlídce podaří utéct záhadnými dveřmi v knihovně, ocitne se v lese na neznámém místě, kde potká Alfréda, podivného muže, který se stane jejím zachráncem a průvodcem až do její dospělosti. Martin je zručný řemeslník, inteligentní a citlivý, nevléčitelný alkoholik. Jeho příběh se odehrává v současnosti. Do života mu vstoupí paní Zápolecká, se kterou se setkal již v dětství, a její dcera Karolína. Dostává od nich práci, rekonstrukci starých záhadných dveří, které nikam nevedou. Alkohol zabrání Martinovi práci dokončit a zároveň napomáhá

⁷⁶ Srov. JANAČÍK, F.: *Sedmíčka* [online]. 2011-02-22 [cit. 2012-03-07]. Poeta s kytarou čistí ústeckou vodu. Dostupné z WWW: <<http://www.sedmicka.cz/usti-nad-labem-decin-teplice-litomerice/clanek/poeta-s-kytarou-cisti-usteckou-vodu-250015>>.

⁷⁷ Srov. RYVOLOVÁ, K.: *iLiteratura* [online]. 2008-06-22 [cit. 2012-03-07]. Erös, Roman: *Cadík*. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/22777/eros-roman-cadik>>.

⁷⁸ ERÖS, R.: *Cadík*. 1. vydání. Praha: Dauphin/Protis, 2008, s. 7.

k propojení obou příběhů. V podnapilém stavu Martin otevře dveře a namísto obvyklé zdi se před ním objeví tmavý les, stane se vyvoleným, projde těmi samými dveřmi jako kdysi Rebeka a jejich příběhy se propojí. Překvapením pro čtenáře je vyústění knihy, kde se dozvídá, že Rebeka není nikdo jiný než paní Zápolecká.

Tajemné dveře představují bránu, spojení mezi dvěma věky, které umožní hlavnímu hrdinovi přemístit se do probíhající druhé světové války. Dveře tak v tuto chvíli mohou být Martinovým „cadíkem“, přebírají „do svých rukou“ jeho osud v okamžiku, kdy ho už nic lepšího v jeho světě nečeká. Ty samé dveře se staly Rebečiným „cadíkem“, když ji zachránily od koncentračního tábora, ve kterém celá její rodina našla svou smrt. Dveře konečně spojují jejich osudy dohromady a „cadíkem“ si pak jsou i jeden pro druhého. Martin pomáhá Rebece utéct před jistou smrtí a Rebeka je pro Martina novým začátkem, novou nadějí.

Základním tématem celého románu je otázka zodpovědnosti synů za viny svých otců. V tomto případě byl viníkem Martinův dědeček, který měl přímý podíl na vyhlazení Rebečiny rodiny a Martinovi odkázal majetek z jejich domu. Sám Martin je přitom vykreslen jako zlomený muž, který od rozvodu bloudí životem a novou sílu hledá na dně sklenice piva. Jeho opilost často přechází v sebelítost nebo naopak ve falešné hrdinství a filozofické fantazírování. Zvrat v jeho životě přichází v okamžiku, kdy dostane zajímavou nabídku na opravu starodávných dveří, ty ho uchvátí natolik, že se alespoň na chvíli snaží změnit svůj život. Tajemné dveře poskytnou Martinovi příležitost, aby napravil chybu svého předka.⁷⁹

Příběhy Rebeky a Martina se v knize pravidelně střídají. Autor dokazuje svou sečtělou a orientaci v literárním světě použitím citátů před začátkem každé kapitoly. U vyprávění Rebeky vybírá z klasických autorů, například Jiřího Ortena, Otokara Fischera nebo Oldřicha Mikuláška. U vyprávění ze současnosti nalezneme výroky Miloše Zemana, Josefa Luxe či inzeráty ze seznamky časopisu Reflex. Vzniká tak kontrast dvou literárních, resp. mediálních diskurzů, který dobře koresponduje s dichotomií obou fikčních světů, kterou zároveň předjímá a umocňuje.

Po jazykové stránce se autorovi podařilo od sebe příběhy odlišit tak, že se čtenář neztrácí v textu, což bývá častým problémem při takovémto stylu vyprávění, a ví, ve které době se nachází. Zatímco v Rebečině době postavy mluví spisovně a zachovávají si svou váženost, především je to patrné mezi Židy, kteří se chovají důstojně i v době holocaustu,

⁷⁹ Srov. RYVOLOVÁ, K.: První dvě vlaštovky. *Respekt*, 19, 2008, č. 31, s. 51.

v moderní době Martina Rychtera se mluví obecnou češtinou, často vulgárně, světem vládne alkohol a peníze, lidé jsou agresivní a neurvalí.

Bohužel je evidentní, že kniha neprošla kvalitní redakcí. Často se opakují některá slovní spojení, věty nedávají smysl, objevuje se nedůslednost ve spisovných a nespisovných koncovkách vypravěče, časté je také chybějící nebo naopak nadbytečné zvrtné zájmeno „se“ a nejčastějšími prohřešky jsou překlepy. Objevují se také obsahové nepřesnosti, na straně 30 je nejoblíbenějším filmem Martina *Ikarův pád*, zatímco na straně 108 je to film *Dobří holubi se vracejí*. Prohýření půl milionu korun za jediný týden je dost nadsazené.

Největší vadou celého románu je jeho rozsah. Necelých 150 stran je málo na všechna témata, kterých se autor dotkl. Příběh tajemných dveří, problematika holocaustu, historické souvislosti mezi postavami potřebují více prostoru, aby čtenáři neuniklo rozuzlení celé knihy. Erös si se čtenářem hraje, často ho mystifikuje, například tím, že v určitých pasážích knihy neoslovuje postavy jmény, ale pouze zájmeny. Neříká všechno, kniha je propletena skrytými vazbami, které čtenář často přehlédne a v závěru je zklamaný. Takový čtenář si buď knihu přečte znovu a pozorněji, nebo ji odloží a zapomene. Právě kvůli těmto čtenářům by si román zasloužil minimálně dalších 100 stran.

Přestože Roman Erös pochází z romské muzikantské rodiny, kromě hlavního hrdiny, který je poloviční Rom, a vzhledem připomíná spíše prototyp árijské rasy, nenajdeme v knize žádný prvek připomínající tradiční romskou literaturu, žádné oslavy tradic nebo obžaloby a odsuzování majoritní společnosti. Erös je Rom, a proto je jeho hlavní hrdina také Rom, žádný hlubší význam nenese. Erös je tak první z romských spisovatelů, jenž se dokázal oprostít od křivd minulosti, je to dáno také tím, že nevyrostal v hliněné chatrči v pravé romské osadě, a nastolil tak, možná, nový směr romské literatury. O tom se také zmiňuje romistka Karolína Ryvolová ve svém článku: „Dílo Romana Eröse naznačuje nový směr, kterým se možná autoři vydají, až se profesionalizují a zbaví bezprostředních traumat minulosti. (...) Romská literatura jako fenomén nezmizí, jen bude jiná. Nechme se překvapit, jak.“⁸⁰

⁸⁰ RYVOLOVÁ, K.: První dvě vlaštovky. *Respekt*, 19, 2008, č. 31, s. 51.

4.3 Irena Eliášová

Narodila se 3. května 1953 v obci Nová Dedina v jihozápadním Slovensku. Do svých deseti let žila s rodiči v osadě, v chudých poměrech. Základní školu navštěvovala jak v Čechách, tak na Slovensku, protože na jaře odjížděla společně s rodiči do Čech za prací a na podzim se opět vraceli na Slovensko. Irenina touha po studiu zůstala nenaplněna, musela pracovat, aby vypomohla svým rodičům. Třicet let žila v Liberci a pracovala jako dělnice, nyní je v předčasném důchodu a spolu s manželem žije u syna v Mimoni.

Už od dětství ráda četla a psala básničky a říkanky. V patnácti letech dokonce napsala na základní škole hru, která se hrála při vycházení z deváté třídy. Ještě na Slovensku jí vyšlo několik povídek a básní v časopise Svět socialismu. V roce 1993 založila v Liberci dětský romský soubor písní a tanců, kde se hrály i její autorské scénky. V roce 2007 byla oceněna Obcí spisovatelů v literární výzvě na téma Cikáni – Romové, a úryvek chystané knihy byl zařazen do knihy vítězných textů romských a neromských autorů Devla, devla! Ačkoliv za sebou měla několik literárních počinů, její první kniha *Naše osada* s podtitulem *Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů* vyšla až v roce 2008. Dlouhodobě přispívá do romského dětského časopisu *Kereka*. V současnosti připravuje dva romány, názvy jsou zatím pouze pracovní: *Prostitutka Lili* a *Rub a líc* a také pokračování své prvotiny *Naše osada*. Některé své povídky publikuje na zpravodajském serveru *romea.cz*. Od roku 2008 je členkou Obce spisovatelů.

4.3.1 Naše osada

Knihu *Naše osada* napsala Eliášová na protest všem, kteří mluví o Romech jenom negativně a vidí je pouze ve špatném světle. Sama autorka v úvodu knihy píše: „Já jsem Vám, čtenářům, dala nahlédnout do svého nitra – tam, kam každého jen tak nepustíme. Jenže jsem to udělala docela ráda, už jen proto, abyste pochopili, že všichni lidé na této planetě jsou si rovni.“⁸¹ Knihu ji donutilo napsat bezpráví, se kterým se potýkají Romové. Píše o obyčejných, prostých lidech, nevzdělaných i moudrých. O lidech, kteří museli bojovat s diskriminací, ústrky od ostatních. Museli žebrot o těžkou práci na polích, aby

⁸¹ ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 5.

nakrmili sebe a svou rodinu. Přesto všechno tito lidé dokázali žít optimisticky a naplno. K takovému životu jim pomáhala hlavně hudba: „Hudba, to je to naše romské bohatství. Hudba je dědictví naše – a hudba spojuje všechny lidi světa, i ten náš život romský je jako krásná romská píseň.“⁸²

Irena Eliášová se řadí k tradičním romským uvědomělým autorům, kteří ve svých dílech oslavují své romipen a romskou identitu. V *Naší osadě* čerpala z období 60. let 20. století, a to především z vlastních vzpomínek na dětství, které strávila v romské osadě. Svě dětství vnímá velice pozitivně až idylicky a v tomto duchu se také nese celá kniha. I když z některých příběhů je patrná chudoba, ve které museli žít, vše je podáno velice laskavě a především humorně.

Hlavní hrdinka Gužka Putáčka vyrůstá v romské osadě na jihozápadním Slovensku, stejně jako Irena Eliášová. Celé dílo je vyprávěno z pohledu rozpustilé dívky a čiší z něho nostalgie. Gužka vidí život a dění v osadě realisticky, prostřednictvím jejího vyprávění se dozvídáme o domácím násilí, které je v osadě na denním pořádku, víme, kdo je alkoholik, kdo gambler, kdo odjíždí do Čech za lepší prací, zároveň líčí rozdíly mezi Slováky a Romy, ať už peněžní nebo mentální. Přes veškerou diskriminaci, se kterou se Gužka setkává, přistupuje ke všemu s nadhledem. Příhody jsou psány poučně, čtenáře občerstvují, vzdělávají a zároveň baví. „Uchovávají obraz minulosti pro budoucnost.“⁸³

Aby Eliášová zdůraznila rovnoprávnost Romů s ostatními, skamarádila Gužku se slovenským chlapcem Číkem. V knize se často objevují pasáže, ve kterých se řeší přátelství cikánky a gádže. Vesměs ani jedna strana tomuto vztahu příliš nepřeje a zároveň mu nepřikládá velkou váhu. Motiv rovnoprávnosti se objevuje také ve vyprávění o svatbě romské dívky a gádžovského chlapce. Pro všechny Romy je to velká událost, protože jejich zvyky jsou docela jiné. Na svatební hostině se sice všichni poperou kvůli žárlivosti, ale nakonec se všichni rozejdou v dobrém. „Tak ji utěšovali, ale já si myslím, že slzy k svatbě patří. A Romové? Dávno zapomněli na rúbačku a vesele jdeme všichni domů a muzika hraje ostře. Ženy už také zapomněly na bitku a vesele doprovází písněmi svoje drahé polovičky.“⁸⁴ To je typické pro celé dílo, každému je vždy brzy odpuštěno a každý spor končí písní. A když je nejhůř schová se Gužka k babičce a dědovi a všechno vyléčí teplým svařákem a pohádkou.

⁸² ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 6.

⁸³ RYVOLOVÁ, K.: Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni. *Host*, 2008, č. 8, s. 16.

⁸⁴ ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 141.

Objevuje se však i motiv zcela opačný. A to hned zpočátku knihy, kdy si Gužka obarví vlasy na blond, aby se více podobala Číkovi a mohla být jeho sestřičkou, gáďžikou. „Čiko si navlékl gumové rukavice, začíná pro nás dva nový život, já mu budu podobná a nikdo nám už nebude nadávat a pokřikovat na nás: ‚Čiko sa ťahá s cigánkou!‘ to už navždy skončí a já budu nová – úplně jiná!“⁸⁵

Nejčastějšími motivy v knize jsou samozřejmě romské tradice, které jsou detailně popsány, seznamujeme se s pravým životem v romské osadě, kde nemá nikdo soukromí, všichni ví o každém všechno. Z úvodní strany je zřejmé, že Romové jsou hrdí na život v osadě: „Jestli vám bude někdo tvrdit, že osada, ve které žil, byla nejhezčí – nevěřte! Protože tahle naše osada je ze všech nejhezčí, a dokonce i největší. (...) Je to taková nezajímavá vesnice, jenom naše romské osada je zajímavě uložená na velké louce (na pažiti), což je velice důležité. (...)“⁸⁶

Podrobně popsány jsou v knize Vánoce. Pro Romy znamená Štědrý večer především velkou večerní hostinu: „Ale než začneme večer hodovat, nejdříve jdeme do kostela na ranní svatou mši. Dříve než si sedneme ke svátečnímu stolu, měli bychom se očistit od hříchů modlitbou a poprosit Pána Boha o dostatek jídla po celý další rok, to tvrdí naše mamička. Já zase tvrdím, že nebýt našeho tatka, který chodí do práce, tak bychom hlady chcípili i s Boží pomocí!“⁸⁷ V kontextu Vánoc se objevuje také motiv chudoby, která však podporuje rodinnou pospolitost. „My Romovia nedostávame žiadne darčeky, máme plný stôl jedla, všelijaké dobroty; na darčeky nemajú naši peniaze. Ak by mal otec všetkým dať darček, padla by celá výplata, nás je veľa.“⁸⁸ „Letos nebudeme tajně brát salóňky ze stromečku, protože žádné nebudou, mamička do pozlátků zabalila kostkový cukr. (...) Ale žádné kolekce, zkrátka není na to dost peněz. No nevádí, hlavně, že bude bohatý stůl a budeme všichni spolu pohromadě!“⁸⁹

Důležitou osobou v osadě je čarodějnice Zágika, které se všichni bojí a chovají jí v úctě. O Vánocích posílají Romové Zágice po dětech jídlo, protože dospělí se jí bojí a jsou přesvědčení, že dětem neublíží. „Zágika je bosorka (čarodějka), je to stará a zlá ženská, všichni v osadě se jí bojí, proto jí taky posílají pozornosti, sváteční jídlo ze štědrovečerního stolu. Běda, kdyby se tak nestalo, poslala by na nás nějakou těžkou nemoc

⁸⁵ ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 16.

⁸⁶ Tamtéž, s. 7.

⁸⁷ Tamtéž, s. 26.

⁸⁸ Tamtéž, s. 16.

⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

a toho se každý bojí. (...) Nedej bůh, aby se Zágika na někoho špatně podívala, v tu ránu je neštěstí! Dokáže vyléčit různé nemoce a dokáže je i vyvolat.“⁹⁰

Dalším významným motivem je tedy magie. Za Zágikou chodí i lidé z vesnice, aby jim pomohla. Nejčastěji si žádají nápoj lásky. Zágika je už stará, a tak jí přísady do lektvarů obstarávají Čiko a Gužka. „Budeme čarovat?“ dodala jsem si odvalu a zeptala se. „Vy nie, čarovat' budem ja a vy mi donesete věci k tomu potřebné. Dávejte dobrý pozor. Donesiete mi lojové srdce od ovce, z čerstvého hrobu trocha hlíny, ale to musí byť v noci, polnočná, Veľkonočná hlina a musíte to doniesť iba dnes v noci, aby to účinkovalo. Dnešnej noci sú tajomné sily na pomoci čarom. Ak dnes nebudeme mať tieto věci – nepodarí sa.“⁹¹

Dále je často zdůrazňována hudba a folklor, v knize se objevují úryvky romských písní a básní. Romové jsou vedeni k hudbě už od dětství, ale pouze chlapi. „Naši otcové jsou všichni do jednoho muzikanti. A velice dobří, protože se muzikou živí, a kdybych já byla klukem, tak bych v devíti letech musela být u slepého Aladára, který by mě mučil na nějaký hudební nástroj.“⁹² Nejčastěji se Romové sejdou uprostřed osady a společně zpívají, hrají a tancují. „Na pažití je veselo, je jich tam plno, kluci, děvčata, všichni se baví o Maryšce a Pavlovi a do toho hraje harmonika a kytary a je docela veselo a bude ještě dlouho do večera. Po celé pažití je slyšet píseň o lásce...“⁹³ Podstatná je také romská pospolitosť a soudržnosť nejenom v rámci rodiny, ale v rámci celé komunity. Ta je patrná při odjezdu Gužčiny rodiny do Čech. „Všichni jsme u autobusové zastávky, opravdu všichni. Celá osada nás vyprovází, je to smutné, všichni pláčou, i můj Čiko a já taky! Držíme se za ruce a je nám hrozně těžko.“⁹⁴

Zvláštní je způsob, jakým autorka nakládá s jazykem. Často totiž splývají tři až čtyři jazyky či jejich varianty – čeština, slovenština, nářeční varianty slovenštiny, typické pro romskou komunitu, a romština. Češtinou hovoří vypravěč, slovenština a její nářeční varianty převažují v dialozích, romština se objevuje ve vložených romských písních, ale romská slova často vstupují do českých nebo slovenských vět. Přestože jsou všechny jazyky diferenciovány, často dochází k jejich prolínání. Do nářeční slovenštiny také často

⁹⁰ ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 37.

⁹¹ Tamtéž, s. 82.

⁹² Tamtéž, s. 7.

⁹³ Tamtéž, s. 111.

⁹⁴ Tamtéž, s. 161.

pronikají jevy převzaté z hovorové češtiny, což je důsledkem autorčina stěhování do Čech.⁹⁵

Celé dílo je rozděleno do čtyř částí podle čtyř ročních období, je to zobrazení posledního roku života v romské osadě před odjezdem do Čech. Mohli bychom polemizovat nad tím, zda je to cyklus povídek nebo román. Rozsahově kniha odpovídá románu, avšak postavy se v průběhu nevyvíjejí, nejsou psychologizovány, během jednoho roku to ani není dost dobře možné. Přestože kniha nespĺňuje všechna kritéria románu, je jako román klasifikována.

⁹⁵ Srov. ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008, s. 167.

Závěr

V naší práci jsme postihli nejvýznamnější tematické okruhy současné romské prózy. Subjektivním výběrem autorů i děl se nám podařilo zjistit, že některá témata se vyskytují hojně a v různých modifikacích, jiná témata jsou naopak ojedinělá. Nejvýznamnější osobností pro vznik a vývoj romské literatury v českém prostředí byla bezesporu Milena Hübschmannová, která se Romům a jejich literatuře věnovala naplno po celý život. Na její popud vzniklo mnoho literárních děl.

Je zřejmé, že mezi literaturou psanou romskými spisovateli a literaturou psanou neromskými spisovateli, popř. spisovateli romského původu, avšak plně asimilovanými do majoritní společnosti, jak je tomu v případě Romaně Eröse, jsou značné rozdíly. Prioritou romských autorů je vyzdvižení romské identity a umocnění jejího významu ve společnosti. Oproti tomu spisovatelé neromského původu mají tendenci využívat romských motivů jako dílčích, vedle dominantnějších tematických rovin díla. Jejich texty bývají strukturně propracovanější a mnohoznačnější.

V oblasti pohádek jsme našli několik společných rysů pro všechna díla. Důležité je zdůraznit, že jsme do této části zahrnuli pohádky psané ze třech různých úhlů pohledu na romskou společnost a určené jinému čtenáři. 1) Pohádky Mileny Hübschmannové, jakožto sebrané a přeložené pohádky přímo od romských vypravěčů, čili pohádky původní, jsou určené pouze pro dospělé posluchače a čtenáře. 2) Sbíрка pohádek romské spisovatelky Eleny Lackové, je určená pouze dětem. 3) Pohádky české spisovatelky Hany Doskočilové pak mají ambice popularizovat romskou tradici jako určitý klíč k romské mentalitě mezi českými dětmi.

Ve všech třech pohádkových souborech se vyskytují magické a kouzelné prvky, které jsou ovšem typické pro žánr pohádek obecně. Dalším společným tématem je neustálé vyzdvihování romské zručnosti a především hudebnosti. V souborech Eleny Lackové a Hany Doskočilové se vyskytuje stejné téma odchodu Romů z jejich prapůvodní země Indie, tímto tématem se zabývá i Hübschmannová v předmluvě knihy. Ve všech pohádkách se objevuje i rasový motiv: obraz Romů jako spravedlivějších a vychytralejších. S tím souvisí i často se objevující idealizace celého etnika. Ze všech třech sbírek se v rovině tematické nejvíce vymykají pohádky Mileny Hübschmannové, ve kterých se navíc objevují naturalistické, sexuální a moderní prvky. Tento soubor se odlišuje taktéž kompozičně a jazykově, jedná se o přepis orálního vyprávění, z toho důvodu se v textech objevují prvky

běžně mluvené řeči. Ovšem kompozičně jsou odlišné i zbylé dvě sbírky. Zatímco Hana Doskočilová zasadila příběhy do jednotlivých příkázání, Elena Lacková zvolila klasický typ jednotlivých, od sebe oddělených, pohádek, které jsou kromě češtiny napsané také v romštině.

V části věnované romským povídkám a specifické autobiografii Eleny Lackové jsme měli možnost nahlédnout do „skutečného“, nijak nepřikrášleného života v romské osadě. Autobiografii považujeme jednak za cenný zdroj informací o romském způsobu života a jednak za mezní typ prózy, v níž dochází k míšení subjektivizovaného vyprávění a snahy o objektivní interpretaci skutečnosti. Lacková bez okolků popisuje mj. chudobu. Tomuto aspektu se věnuje také Irena Eliášová, avšak její pohled není příliš realistický, detaily podává spíše humorným způsobem. Lacková se věnuje také mentalitě romských žen, jíž se zaobírala ve své pohádkové knize i Hana Doskočilová, která pojímala ženu jako „matku rodu“. Lacková zobrazuje ženu především jako manželku plně oddanou svému muži. Mentalitě romských žen se věnuje ve svých povídkách též Ilona Ferková. Ta zobrazuje ženy jako původkyně problémů, avšak zároveň jako jejich řešitelky. Rovněž zobrazuje ženu v pozici zodpovědné matky a poukazuje na rozdíly ve výchově dětí mezi majoritní společností a romskou menšinou. Agnesa Horvátová ve svých textech vychází z romských pohádek, eposů, tradovaných historek a skutečných událostí, které sama zažila. Její povídky tedy obsahují magické prvky v podobě zaklínadel, kouzel a prokletí. Zároveň mají často moralizující charakter. Horvátová také kritizuje českou společnost, která je podle ní ovlivněná předsudky. Povídkové sbírky Agnesy Horvátové a Ilony Ferkové jsou psané romsky a česky, významný podíl na překladech do češtiny má Milena Hübschmannová, která též zpracovala autobiografické dílo Eleny Lackové.

Tematická rovina sledovaných románů se velmi různí. Martin Šmaus si zvolil téma romské identity v podstatě náhodně. Hlavním tématem jeho románu je spíše hledání domova a identity v obecném slova smyslu, romské prostředí je zde spíše kulisou, resp. modelovým příkladem. V celém díle se objevují pouze útržky romských písní, několik romských slov a romské postavy, jejichž charakter bychom ale mohli vztáhnout na kterékoliv zástupce jiných minorit. Sám autor popírá, že se jedná o „cikánský“ román. Podobně je tomu i v případě Romana Eröse. Hlavní postavou jeho románu je sice Rom, avšak s bílou pletí a blondatými vlasy. Ovšem nic jiného, typického pro romskou kulturu, se v jeho díle nevyskytuje. S výjimkou magických dveří (motivů typického pro romskou slovesnost). Roman Erös tak představuje nový proud současné romské prózy, pro nějž je charakteristická snaha zbavit se bezprostředních traumat minulosti. Jako jediná píše o

romských tradicích Irena Eliášová. Její román, zčásti autobiografický, považujeme za typickou „romskou literaturu“ v užším slova smyslu, přestože se již formálně vzdaluje tradici romské lidové slovesnosti. Detailní popsání a oslava romského života, tradic, kultury a identity zde totiž neodmyslitelně stojí v samotném základu díla. Nutno dodat, že román je pojat velmi idylicky.

Z analýzy romských románů vyplývá, že je velice důležité, v jakém prostředí autor vyrůstal a jaké vlivy na něj působily. To je zřejmé u Ireny Eliášové a Romana Eröse. Přestože mají oba romské kořeny, Eliášová se důsledkem dětství stráveného v romské osadě řadí mezi tradiční romsky smýšlející autory, Erös, plně asimilovaný do majoritní společnosti, představuje nový proud romské literatury.

Seznam použité literatury

Primární literatura:

ELIÁŠOVÁ, I.: *Naše osada. Smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*. Liberec: Krajská vědecká knihovna v Liberci, 2008.

ERÖS, R.: *Cadik*. Praha: Dauphin/Protis, 2008.

DOSKOČILOVÁ, H.: *O Mamě Romě a romském Pámbíčkově*. Praha: Amulet, 2001.

FERKOVÁ, I.: *Čorde havre. Ukradené děti*. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

HORVÁTOVÁ, A.: *Pal e Bari Rama the aver paramisa. O velké Ramě a jiné příběhy*. Praha: Signeta, 2003.

HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romské pohádky*. 1. vydání. Praha: Odeon, 1973.

LACKOVÁ, E.: *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou. Ul'ilom tel bach'tali čercheň*. [Podle vyprávění autorky zpracovala, do češtiny přeložila a předmluvu napsala Milena Hübschmannová]. Praha: Triáda, 1997.

LACKOVÁ, E.: *Romane paramisa. Romské pohádky*. Praha: RADIX, 2002.

ŠMAUS, M.: *Děvčátko, rozdělej ohníček. Na cikňi na bari, čarav tro vod'ori*. Praha: Knižní klub, 2005.

Sekundární literatura:

CECH, P.: Milena a výzkum pohádek. *Romano džaniben*, říj 2006, s. 127-138.

CINGER, F.: *Právo* [online]. 2005-09-21 [cit. 2012-03-03]. Martin Šmaus: Domov jsou lidé, s nimiž žijeme. Dostupné z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/65541-martin-smaus-domov-jsou-lide-s-nimiz-zijeme.html>>.

Čalo vodi. Sytá duše: antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum romské kultury, 2007.

Čtenářský deník... *Roman Erös: Cadik* – TV program – Česká televize, dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10169663406-ctenarsky-denik/308295350470017-ctenarsky-denik-roman-eros-cadik/>>.

DANIEL, B.: *Dějiny Romů*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994.

EDER-JORDAN, B.: Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou Ilony Lackové. *Romano džaniben*, říj 2006, s. 287-301.

- FERKOVÁ, I.: Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. *Romano džaniben*, říj 2006, s. 301-317.
- HARTIGOVÁ, B.: *Aktuálně.cz* [online]. 2006-04-24 [cit. 2012-03-03]. Česko-romskou zed' v sobě máme všichni. Dostupné z WWW: <<http://aktualne.centrum.cz/kultura/umeni/clanek.phtml?id=132444>>.
- HODROVÁ, D.: *-na okraji chaosu-: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.
- HODROVÁ, D.: *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Praha: H&H, 1997.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Můžeme se domluvit*. Olomouc: Vydavatelství University Palackého, 2003, s. 88-105.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M.: Zázrak na Zemi. *Reflex*, 13, 2002, č. 37, s. 68-70.
- JANAČÍK, F.: *Sedmíčka* [online]. 2011-02-22 [cit. 2012-03-07]. Poeta s kytarou čistí ústeckou vodu. Dostupné z WWW: <<http://www.sedmicka.cz/usti-nad-labem-decin-teplice-litomerice/clanek/poeta-s-kytarou-cisti-usteckou-vodu-250015>>.
- JELÍNEK, A.: *Žijeme spolu, nebo vedle sebe?* Praha: Obec spisovatelů, 1998
- KABELÁČOVÁ, J.: Poněkud naivní sonda do života česko-slovenských Romů. *Romano Hangos*, 2005, č. 20-21, s. 11.
- KOL. AUTORŮ.: *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000.
- LACKOVÁ, E. – BALVÍN, J.: *Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové*. Praha: Fortuna, 2001.
- MACURA, V.: *Znamení zrodu: české obrození jako kulturní typ*. 2. vydání. Jinočany: H&H, 1995.
- MAXIMOFF, M.: *Sudba ursitorů*. Praha: Argo, 2007.
- PLUTKO, P. A KOL.: *Romská tematika v literárnej a umeleckej reflexii*. Bratislava: Mikromex, 1992.
- PŘEČEK, L.: Romové jako kýč. *Host*, 2006, č. 4, s. 17.
- RYVOLOVÁ, K. – VIKOVÁ, L. – HOLECOVÁ, S.: Milena Hübschmannová o sobě. *Romano džaniben*, říj 2006, s. 12-26.
- RYVOLOVÁ, K.: *iLiteratura* [online]. 2003-06-23 [cit. 2012-04-04]. Horvátová, Agnesa: Pal e bari Rama the aver paramisa / O velké Ramě a jiné příběhy. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/13731/horvatova-agnesa-pal-e-bari-rama-the-aver-paramisa-o-velke-rame-a-jine-pribehy>>.
- RYVOLOVÁ, K.: *iLiteratura* [online]. 2008-06-22 [cit. 2012-03-07]. Erös, Roman: Cadík. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/22777/eros-roman-cadik>>.

- RYVOLOVÁ, K.: Nezapomeňte na romštinu. *Respekt*, 14, 2003, č. 26, s. 21.
- RYVOLOVÁ, K.: Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni. *Host*, 2008, č. 8, s. 12-15.
- RYVOLOVÁ, K.: První dvě vlaštovky. *Respekt*, 19, 2008, č. 31, s. 51.
- RYVOLOVÁ, K.: První romský román. *Host*, 25, 2009, č. 2, s. 73, 75.
- RYVOLOVÁ, K.: Zkáza cikánské Paříže. *Respekt*, 10, 2005, č. 26, s. 22.
- SADÍLKOVÁ, H.: Nalézání prastarých i nových romských hodnot. *Host*, 2006, č. 4, s. 32.
- SCHEINOSTOVÁ, A.: *iLiteratura* [online]. 2009-1-8 [cit. 2012-04-05]. „Čí Bůh je lepší?“ Kanonizace hodnot v obrozenské literatuře. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/23611/ci-buh-je-lepsi-kanonizace-hodnot-vobrozenske-literature>>.
- SCHEINOSTOVÁ, A.: *iLiteratura* [online]. 2011-12-6 [cit. 2012-04-05]. Ferková Ilona. Dostupné z WWW: <<http://www.iliteratura.cz/Clanek/29111/ferkova-ilona-#13>>.
- SCHEINOSTOVÁ, A.: *Romipien. Literaturou k moderní identitě*. 1. vydání. Praha: Athinganoi, 2006.
- SLÁMA, P.: Joj, mamó, mamó. *Literární noviny*, 17, 2006, č. 17, s. 10.
- ŠUBRTOVÁ, M.: Osobitá poetika romských pohádek. *Host*, 2000, č. 5, s. 8-9.
- VÁCLAVÍKOVÁ, I.: Adaptace romských pohádek. *Ladění*, 7 (12), 2002, č. 4, s. 2-7.
- VODIČKA, L. - ZIZLER, J. - HRUŠKA, P. - MACHALA, L.: *V souřadnicích volnosti: česká literatura devadesátých let dvacátého století v interpretacích*. Praha: Academia, 2008.

Anotace

Autor práce: Klára Košťálová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Romská tematika v současné české próze

Vedoucí práce: Mgr. Lenka Pořízková

Počet znaků: 102 630

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 45

Klíčová slova: Romská literatura, romská tematika, romské pohádky, magické prvky, Elena Lacková, Ilona Ferková, Irena Eliášová, Milena Hübschmannová, Hana Doskočilová, Agnesa Horvátová, Martin Šmaus, Roman Erös

Cílem této bakalářské práce je analýza hlavních témat vyskytujících se v romské próze. V úvodní části přibližujeme historii romské literatury a její současný stav. Pro rozbor jsme vybrali díla z oblasti romských pohádek, románů a povídek. Zároveň jsou to také díla, která jsou podle našeho názoru pro romskou literaturu typická. V práci též uvádíme autory neromského původu a nabízíme tak několik aspektů literatury s romskou tematikou. U každého autora je nastíněn jeho krátký životopis, prezentace jeho literárního díla, např. okolnosti jejího vzniku a následná tematická analýza.

Keywords: Romani literature, Romani issues, Romani fairy tales, magical elements, Elena Lacková, Ilona Ferková, Irena Eliášová, Milena Hübschmannová, Hana Doskočilová, Agnesa Horvátová, Martin Šmaus, Roman Erös

The aim of my bachelor thesis is the analysis of main themes occurring in Romani prose. In the introduction I describe the history of Romani literature and its current state. For the analysis I have chosen the works from the fields of Romani fairy tales, novels and short stories which are at the same time typical for Romani literature. In my thesis I also mention the authors of non-Romani origin and hence offer several aspects of literature with Romani themes. The characteristic of each author includes short biography, presentation of their writings and subsequent themes analysis.